

ПРЕГОВОРИ О САЗИВАЊУ ВАСЕЉЕНСКОГ САБОРА ИЗ 1367. ГОДИНЕ

Вукашин Милићевић*
Православни богословски
факултет Универзитета
у Београду

Апстракт: Петој јуна 1367. у Цариграду су вођени разговори на тему сједињења Источне и Западне Цркве. Православну Цркву је представљао монах Јоасаф, бивши цар Јован VI Кантјакузин, а римокатолике Павле, шишларни латински патријарх цариградски. Изворни текст о овом сусрећу, заснован на рукописима из XV и XVIII века, објавио је 1969. године Јован Мајендорф (Jean Meyendorff, „Projets de Concile Oecuménique en 1367: Un dialogue inédit entre Jean Cantacuzène et le légat Paul“, *Dumbarton Oaks Papers*, Number Fourteen, Washington, District of Columbia, 1960, 147–177). У приложеном чланку доносимо српски превод овог изворног текста, прилагођен основним историјским подацима о верском и политичком контексту и повезаним личностима, а такође и богословским и историјским описима о закључку усвојеном на сасланку – наиме, да схизма може бити превазиђена само црквеним сабором, и његовој судбини све до Сабора у Ферари–Фирени (1438–1439).

Кључне речи: сабор, јединство Цркве, монах Јоасаф – Јован Кантјакузин, лејат Павле, Јован V Палеолог.

1. Увод

1.1 Општи историјски контекст: Царство, Запад, Турци

Оно што можда донекле искаче из клишеа којем прибегавамо у вези са касновизантијском историјом, а о чему, чини се, јасно сведочи и текст који је пред нама, јесте чињеница да су црквени

* milicevic.vukasin@gmail.com.

и државни службеници исихастичке провенијенције, представници ове, на први поглед,¹ само ка небу усмерене тежње, изгледа били политички много „прагматичнији“ неголи њихови про-западни противници, *лашинофрони* занесени младалачком снагом новонастајуће цивилизације која, међутим, још увек није прележала главну дечију болест: мегаломанију. Јер, заиста, амбиције готово свих западних вођа су биле неупоредиво веће од њихове реалне снаге. Њихова немогућност да контролишу сопствене апетите показала се у свој својој светлости током постојања Латинског царства. У том контексту, сваки покушај да се са Западом успостави трајан и *користан* савез морао је да почива на претпостављеној равноправности две преговарачке стране, чак и упркос томе што она није одражавала стање ствари „на терену“. Сваки други споразум био би за Ромеје погубан, чак погубнији од све извеснијег турског освајања.

Поред ове, постоји још једна предрасуда коју, између осталог, и овај текст доводи у питање. Наиме, у питању је став да су присталице исихастичке струје биле безусловно анти-западно расположене.² Како ћемо видети, став Кантакузина и његових исихастичких следбеника био је у односу на питање сједињења цркава у основи афирмативан, али истовремено и више него обазрив и веран источном предању у односу на кључне, теолошке аспекте спора.

Изгледа да се својеврсна недоследност политике царског двора у односу према Западу након повлачења и монашења Јована Кантакузина, недоследност која суштински условљава контекст расправе којом се бавимо, може тумачити макар на два начина: **1.** као још једна пројава дубоког унутрашњег хаоса Византије на самрти; **2.** као дипломатски маневар.³ Због великих потреса до којих је убр-

¹ Исихазам је поглед на свет који додирује све сфере човековог живота. При разматрању исихазма се треба присетити прворазредно значајне *друштвене улоге* коју су на хришћанском Истоку имали монашки покрети, од Св. Василија Великог, па све до потпуног пада под Турке. У том смислу, нарочито је занимљив пример цариградског Патријарха Атанасија I (1289–1293; 1303–1309), изузетно ревносног монаха и претече византијских исихаста, који је нарочиту пажњу посветио друштвеној, пре свега харитативној, делатности Цркве. О Атанасију укратко у: Alexander Kazhdan (ур.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. I, Oxford University Press, 1991, s. v. „Athanasios I“.

² Уп. „...делећи византијско друштво на пролатинску и ортодоксну струју, превиђа постојање оне утицајне групе умеренијих паламита, готово би се могло рећи кантакузиноваца“, Љубомир Максимовић, „Политичка улога Јована Кантакузина после абдикације“, *Зборник радова Византолошког института IX*, Београд, 1966, 170.

³ „Ове две политике су наставиле да постоје паралелно, па је тако оправдано запитати се нису ли Јован V и Кантакузин, чији су лични односи, како ће-

зо дошло на другој преговарачкој страни, оној западној, нисмо у могућности да се без оклевања одредимо за једну од две претпостављене *дијагнозе*. Наиме, изгледа да за неуспех царско-папске коалиције узроке треба *пре свега* тражити на Западу, у његовој неспособности да до краја артикулише, наметне и спроведе заједнички интерес, неспособности коју су подозревали умни људи у Византији, међу којима сасвим сигурно и наш цар—монах. Могуће је да зато *обраћење* Јована V из 1369. које представља својеврсни неславни епилог нашег дијалога треба разумети и као тренутно папско одустајање од Истока. Заправо, највероватније је да су обе поменуте *дијагнозе* исправне.⁴

1.2 Документ

Текст извештаја о преговорима између монаха Јоасафа, бившег цара Јована VI Кантакузина, и папског легата Павла, латинског патријарха цариградског, Мајендорф доноси на основу рукописа из петнаестог века *Lavra* Λ 135 (бр. 1626 Евстратијадисовог каталога) из манастира Велике Лавре. Текстуалне недостатке настале услед материјалних оштећења рукописа употпуњује на основу преписа документа из XVIII века, а који се налази у рукопису *Lavra* I 54 (бр. 1138 Евстратијадисовог каталога). Веродостојност рукописа и информација које документ доноси се не може довести у питање с обзиром на прецизност и могућност сравњивања са савременим изворима. Такође, Мајендорф је текст поделио на одељке, што је подела које се држим и у свом преводу.⁵

мо видети, били коректни и штавише пријатељски, макар прећутно деловали у сагласности и нису ли на изванредан начин поделили задатке: таква сагласност би објаснила готово потпуну тајновитост која је у Византији обавијала поступке Јована V (писано обећање послушности папи из 1355, званично одрицање у Риму 1369). Палеолог је у Цариграду могао да се покрива моралним јамством које му је обезбеђивао таст, док је у Риму могао да се позива на опозицију како би објаснио тешкоће у вези са спровођењем уније“ (Jean Meyendorff, „Projets de Concile Oecuménique en 1367: Un dialogue inédit entre Jean Cantacuzène et le légat Paul“, *Dumbarton Oaks Papers*, Number Fourteen, Washington, District of Columbia, 1960, 151–152; 163).

⁴ Љ. Максимовић, у већ наведеној исцрпној студији, настоји да реконструише околности које су омогућиле овакав епилог. Једна од кључних је чињеница да је Кантакузин у то време био одсутан из престонице (Љ. Максимовић, *Политичка улога*, 179–180). Но, ни ово не објашњава одсуство било какве Кантакузинове реакције на царев поступак. Наиме, тешко је поверовати да Кантакузин, где год био, није могао имати информације о царевим намерама и чину. Уп. и Р. Радић, *Време Јована V Палеолога*, 344.

⁵ О рукописима: J. Meyendorff, „Projets de Concile“, 149.

1.3 Главне личности

1.3.1 Јован – Јоасаф Кантакузин

Оно што, бићу искрен и личан, фасцинира у вези са личношћу Јована Кантакузина је његова *теолошка* озбиљност у приступању проблемима црквеног карактера. Јасно је да ова озбиљност одражава Кантакузинов систем вредности у којем Црква није просто средство у рукама царства за остварење његових, тј. *државних и политичких* циљева. У овом контексту, сасвим је сигурно и да се његово монашење не може разумети као ствар лицемерне религиозне „позе“. Кантакузин схвата теологију озбиљно, чак много озбиљније од његовог западног саговорника.⁶ Кантакузин заиста *мисли* теолошки; он је заиста *добар* теолог.

Дана 10. децембра 1354. Јован Кантакузин се, напустивши трон, замонашио у цариградском Манганском манастиру узевши име Јоасаф.⁷ Пре тога, Јован V је упркос сопственом тријумфу био спреман да подели овлашћења са својим ривалом и тастом, али је Кантакузин то одбио.⁸ Сасвим је сигурно да је то одбијање између осталог и последица добре процене ситуације. Наиме, Јован Кантакузин није уживао некадашњу популарност с обзиром на негативне последице његовог ослањања на Турке и његове финансијске политике.⁹ Сваки покушај да силом поврати овлашћења би био више него ризичан, а вероватније је да би довео до потпуног губитка власти. Зато и не треба да чуди што је, како је одмицало време након абдикације, углед старог цара у народу све више растао превазилазећи чак и углед који је имао као цар. Такође, Кантакузин је све време имао могућност вршења директног

⁶ Верујем да се ова тврдња из теолошких разлога може одржати упркос неупитној чињеници да је састављач коначне редакције списа био и сам присталица Кантакузина, што текст у потпуности одражава.

⁷ Питањем хронологије Кантакузинове абдикације и монашења се темељно баве Љ. Максимовић, „Политичка улога“ 131–132 и Радивој Радић, „Време Јована V Палеолога (1332–1391)“, *Византолошки институт САНУ: Посебна издања: Књига 19*, Београд, 1993, 245–246. Монашки постриг је у манастиру кире Марте примила и Кантакузинова супруга царица Ирина, узевши име Евгенија.

⁸ Према условима договора од 25. новембра 1354, Јован VI Кантакузин је задржао савладарски положај, а његовом сину Матеју је остала апанажа на којој се већ налазио, в. Р. Радић, *Време Јована V*, 242.

⁹ Управо су се марта 1354, након разорног земљотреса које је опустошио подручје око Калипоља, Турци утврдили у самом граду. Пре тога су 1352. већ заузели оближњу тврђаву Цимпе, Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Просвета, Београд, 1996, 493; Р. Радић, *Време Јована V*, 223–224; 237–238. О томе да Кантакузинова абдикација није могла бити принудна и о њеним стварним, политичким али и личним аспектима, в. Љ. Максимовић, *Политичка улога*, 132–140.

утицаја на државну власт и преко својих синова, цара Матеја¹⁰ и деспота Манојла¹¹; управо је Јован Кантакузин издејствовао помирење између Јована V и Матеја. Наравно, Јован V је са Јованом VI био и у директној родбинској вези, будући да је био ожењен његовом ћерком Јеленом.¹² Једнако снажан утицај, ако не и јачи, Кантакузин је имао и у Цркви захваљујући великом личном ауторитету, али и преко својих исихастичких сабораца, нарочито Патријарха Филотеја.

Кантакузин је већи део свог монашког живота провео у Цариграду, остајући тако у жижи византијског политичког и црквеног живота; 1381. одлази на Пелопонез, где и умире 15. јуна 1383. На Пелопонезу је боравио и у периоду 1360–1362, као и 1369–1371. године.

Кантакузинов непоколебљив став по питању сједињења цркава могуће је разумети једино ако узмемо у обзир истински значај и важност који су за њега имала теолошка питања, узимајући притом у обзир и чињеницу да су она у Византији увек имала и политичко значење.¹³ Ипак, било као цар, било као монах, он о сједињењу цркава мисли као о пре свега *теолошкој* проблему. Можемо мислити да се ово никако не уклапа у слику вештог политичара; међутим, то свакако још увек не значи да смо у праву. Наиме, то што теолошка питања, нарочито у средњем веку, али и данас, могу имати политичке импликације још увек не значи да су она по себи политичка и да су се могла решити искључиво као политичка. У овоме је и основни узрок пропасти свих покушаја успостављања јединства цркава током

¹⁰ Матеј Кантакузин је 1353. проглашен за цара и савладара а 1354. је у Влахернској цркви примио царску круну. Владао је Тракијом све до 1357. када га су га, након трогодишњег сукоба са новим-старим царем, заробили људи српског кесара Војихне. Војихна га је након преговора предао Јовану V, а читав спор је окончан крајем 1357. захваљујући посредовању монаха Јоасафа који је успео да убеди сина да се одрекне царских претензија. Матеј 1361. одлази у Мореју, своме млађем брату Манојлу, морејском деспоту. Након смрти Манојла, Матеј управља Морејом 1380–1382. О преговорима Матеја Кантакузина и Јована V в. Љ. Максимовић, *Политичка улоја*, 148–150; Р. Радић, *Време Јована V*, 265–270.

¹¹ Манојло Кантакузин је као деспот чврстом руком и успешно управљао Морејом у периоду 1349–1380, након што је био на управним дужностима у Верији (1343–1347) и Цариграду (1348). Успео је да задржи овај положај и након повлачења свога оца, упркос покушају Јована V да га уклони, детаљније види: Радић, 270–271. Иначе, Морејским деспотом је 1308–1316. веома успешно управљао отац Јована Кантакузина, Михаило (Г. Острогорски, *Историја Византије*, 464).

¹² Као илустрација дубоке личне упућености, везаности, а можда и својеврсне зависности Јована V од Јовану VI, индикативан је детаљ на који упућује Љ. Максимовић, *Политичка улоја*, 137–138. Битно је истаћи и да је током узурпације Андроника IV (1376–1379), монах Јоасаф – Јован VI остао на страни Јована V, тако да га је Андроник током 1379. чак заточио у Пери, *нав. дело*, 181–182.

¹³ Уп. Љ. Максимовић, *Политичка улоја*, 142.

касног средњег века, закључно са Флорентинским сабором. Дobar политичар је управо онај који препознаје суштину проблема и ставља га у одговарајући контекст, јер ово је, наиме, једини начин да се проблеми реше. Управо овако Кантакузин третира питање сједињења црква и зато је он не само добар теолог већ и добар политичар.

Како то Кантакузин гледа на питање сједињења црква?

Прво што треба да узмемо у обзир је да његов приступ није изузетак када је у питању хришћански Исток. Кантакузинов савременик и исихастички истомишљеник Св. Григорије Палама, бавећи се једном од кључних тачака размимоилажења хришћанског Истока и Запада, латинском додатку *filioque* у Символу вере, заузима став „постављајући проблем и на ескисиолошкој основи....“ тврдећи да „чак и уколико би исхођење (Духа) и од Сина било истинито, ни тада га не би требало придодавати Символу вере... Омаловажавање *православној једномислији* кроз тај додатак значи омаловажавање саборнокатоличанске Цркве и њеног етоса, то јест њеног начина делања, који је свагда саборнокатоличански, а никада самовољан, локалан и индивидуалан“.¹⁴ У складу са реченим, саборни приступ решавању сваког проблема, а нарочито оних који се тичу питања *међусобној ојшћења* црква (*intercommunio*) није изузетак ни када је у питању историја хришћанске Цркве првих векова: решавање сличних *несјоразума* је управо било разлог сазивања сабора уопште, а међу њима нарочито оних васељенских. Чак и ако прихватимо став западних теолога да је одлучујуће за признавање општег значаја – *васељенској карактера* неког сабора било папско одобрење, то и даље не укида централни значај који сабор има као метод решавања проблема међу црквама. Оно што је непрестано онемогућавало да се спроведе замисао о *васељенском сабору* током касног средњег века јесте суштинска промена до које је постепено дошло у самопоимању Западне цркве под утицајем германских папа реформатора. Чак и западни, римокатолички аутори¹⁵ говоре о овој промени, која се пре свега, да будемо прецизнији, односи на начин којим се самопоимање римске епископске катедре као предстојеће читавој Цркви, тзв. служба Петрова, спрово-

¹⁴ Амфилохије Радовић, *Тајна Свете Тројице по Светом Григорију Палами: докторска дисертација поднетa Теолошком факултету Аштинској универзитету* [1973], Манастир Острог, 2006, 150.

¹⁵ Помињемо овде изузетну, кратку и прегледну студију Ф. Дворника: Fr. Dvornik, *Byzance et la Primauté romaine*, Éditions du Cerf, Paris 1964. Недавно је изашао и српски превод овог вредног дела: F. Dvornik, *Vizantija i rimski primat*, JP Službeni glasnik, Beograd, 2009.

ди у пракси.¹⁶ Ова *хиџерцентиализација* Западне цркве, чија се појава у контексту западноевропских структуралних промена средњег века може разумети, водила је темељној неспособности да се на Западу питању поновног сједињења цркава приступи као судбинском за обе стране. У пракси, то значи следеће: у нашем случају Кантакузиновим устима, источни, премда су убеђени у исправност сопствених догматских ставова, говоре о сједињењу цркава као о општецрквеном (и западном и источном) добру у најдубљем смислу те речи; шта више, сједињење цркава је спасоносно дело, као што је стварање раскола најтежи замисливи грех; западни пак говоре о присаједињењу источних Западној, јединој истинитој и спасоносној цркви: јасно је какве ово последице има када се помешају сила речи, новца и оружја.

Иначе, непосредно по свом доласку на трон, Кантакузин, размењујући посланике¹⁷ са папом Климентом VI, излаже своју визију пута којим се може достићи јединство цркава. Ево његовог извештаја:¹⁸

„А речима се не може објаснити колика је царева ревност и жудња за јединством и слогом растављених удова Христових, те ми-

¹⁶ Ово примећују и римокатолички аутори: „Једна ствар је реална, ефективна јурисдикција власт папе над Црквом, а друга ствар је централизација власти. Прво је ствар божанског права, друго је ствар условљености људским факторима. Прво је врлина изобилна у добру, друго је заправо аномалија“, Mgr. Benelli, *Le Rapports entre le Siège de Pierre et les Églises locales*, DC, 70, n° 1644, 16. décembre 1973, col. 1072 (Yves Congar, „Le Pape, patriarche d’Occident: Approche d’une réalité trop negligée“ у: Cardinal Yves Congar, *Église et Papauté*, Les Éditions du Cerf, Paris 2002, 28). У целој студији Конгар аргументише на линији, из перспективе односа Источне и Западне цркве, далеко повољнијој и од цитираног става, а у прилог разграничавања различитих аспеката папине службе од којих, по њему, само један: *Петрова служба*, важи и за источне цркве. До историјских неспоразума је долазило због тога што је служба Петрова, која би требала да буде служба јединству Цркве, поистовећивана са папиним вршењем директне и универзалне власти над читавом Црквом, по апсолутно централистичком моделу доведеном до крајности у време поменуте реформе, моделу потпуно страном предању других хришћанских цркава.

¹⁷ Цар је, непосредно по уласку у Цариград, послао папи посланство које су чинили протовестијар Георгије Спанопул, народни претор Сигир и Франциско, Латин који је био дуго у царевој служби. Папа је одговорио посланством које су чинили двојица епископа, францисканац Гуиљелмо (Гиљермо, Guilielmus) и Хуго Спертски, доминиканац, обојица „предани врлинском животу и вични спољашњој (ірофаног) мудрости“ (*Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum libri IV, graece et latine, cura: Ludovici Shopeni, volume III, Bonnae MDCCCXXXII, IV/III, 53, 55*).

¹⁸ Начин на који цар овом приликом аргументише у прилог сазивања сабора, укључујући и реторику којом потврђује своју искреност (предавање пламену и сл.), у потпуности одговара оном у нашем документу и указује на непроменљивост његових ставова по овом питању. Ипак, расправа са легатом Павлом је карактеристична по озбиљном теолошком заснивању царевих ставова.

ром међу црквама. Шта више, спреман је да ако треба ради једномислија буде и заклан, и то не само да се са радошћу преда [на заклање], већ да и мач приложи. Или пак, ако се чини да је неопходно да ради јединства црква његово тело сагори до пепела, сам ће први на ватру положити дрва како би се претворио у пепео. Но, сигурно је да је потребно да се ово велико и чудесно и од свих других заједно не мање важно дело оствари не некако просто, брзоплето и несмотрено, већ након што се најпре све веома добро истражи и након што се овом истинском добру посвети велика пажња, како би од оних који право и нелажно мисле о вери одступила јерес. Неприлично је, наиме, да се при разматрању каквих земаљских ствари, ствари од којих бива мала корист, а лако се догоди и штета, покаже свака ревност како не би пропало оно за шта се мисли да је добро, а да се пак разматрању небеских, истински вредних ствари које се односе на непоколебиве догмате вере поклони мала пажња, те да верујемо како смо само ми способни да појмимо тако узвишено знање. Ово је наиме оно што је у почетку и довело до расцепа међу црквама. Јер да они који су истакли догмате које сада поштује Римска црква нису веровали само себи, те да нису друге презрели, већ да су [ове догмате] предали на испитивање предстојатељима других цркава не би оволико зло уследило, нити би се разделили и међусобно завадили Христови удови. Јер да беше добро, те да је од свих прихваћено, никаквога спора не би било о ономе што су сви слично исповедили; да се пак [током добре расправе] нешто показало као неприхватљиво, то би за све једнако било предато забораву и дубини тишине. А овај древни начин решавања спорова подржавају и проповедници Еванђеља. Јер и Павле је апостолима изложио Еванђеље [које је проповедао незнабошцима], плашећи се, вели, да како не трчи узалуд [Гал. 2, 2], објављујући оно што није угодно Богу, и то иако је био узет на треће небо и био тумач неизрецивих тајни [2 Кор. 12, 2–4]. Јер и први међу Палеолозима цар Михаило се прихватио овога посла и није успео, већ је настао још већи лом и још страшнији раздор. Зато држим да се ни сам нећу моћи убедити, пре него ли буде сазван васељенски сабор како би било објављено право мњење о вери, да се прихватим увођења новотарија и да присилим друге, и то не само због Цркве и све пуноће хришћана, већ и због самога себе. Јер мој став је да сам уверен у сваку одлуку коју би у вези са вером архијереји заједно усвојили, те да, уколико ово изостане, никакве новотарије нећу примити. Мислим, наиме, да су сви ар-

хијереји и други чувари црквених догмата за ово дело у највећој мери способни; а ако би били присиљени царском силом, запушивши уши, не би ни гласа пустили. Мислим и да не бих био достојан вашег поверења у вези са овим питањима ако би се овако лако и без испитивања обратио на догмате које ви држите. Јер онај који сам у потпуности непоколебљиво не држи оно што је примио од прародитеља и на чему је одгојен већ је приправан да га лакомо напусти, какво такав поверење заслужује у вези са горе реченим? Зато мислим да је потребно да се у вези са овако важним питањима одржи васељенски сабор на коме би били присутни источни и западни епископи. Када овако буде, веран је Бог, и неће допустити да се уклонимо од истине. А пошто некада и Азија и Европа беху под РOMEјским царством, било је природно да сабор буде сазван код нас. Но, пошто је ово сада немогуће (јер за папу је немогуће да дође овамо, а мени пак није тако лако оставити се владања због непрестаних ратова и варвара, наших суседа и других силника који нас нападају са свих страна; иако се у вези са вером ни по чему не разликујемо, ипак долази до непријатељстава). Но, ако би се отац папа сложио, можемо отићи у неко од приморских места око кога се усагласимо, које би било једнако далеко обема странама, па ако се тамо саберемо, папа, имајући са собом западне епископе, а ја патријархе и епископе који су под њиховом управом, верујем Богу да неће допустити да се вратимо без плодова, већ да ће нас, поступивши по њему својственом човекољубљу, увести у сваку истину. А за крај додаде да му папа што пре пошаље гласнике уколико му буде прихватљиво да сабор буде сазван, те како би се објавило договорено, као и време и место погодно за саборовање. Јер и њему је потребно не мало времена да призове патријархе и друге епископе. Ето овако цар одговори папи преко посланства. Послани архијереји су пак о овоме имали најбоље мишљење. И пошто пре него ли хтедоше да крену у цара обретоше мноштво добротинстава, вратише се у отаџбину. И када дођоше код папе да га обавесте о исходу посланства, изнесоше многе похвале на рачун цара показавши му записнике¹⁹ [са путовања]. А и саме папи беше драго да чује о сабору, па брзо посла цару своје речи; да се и њему, наиме, чини како је царев предлог најбољи и да мисли како је најбоље да се [у вези са тим] одржи састанак епископа. Потребно је наиме све [епископе] који су под њим сазвати зајед-

¹⁹ Cantacuzenus, IV/III, 56.

но, како би се утврдило време и место. А пошто не прође много времена, дође опет писмо цару од папе у којем каже како ће сабор бити одложен, али не због небриге. Он сам, наима, је спреман да на сваки начин ради на јединству цркава, те држи како је оно изнад свих других неопходности. Но како је покренут велики рат у Италији, будући да су код њих највећи краљеви заратили и покренули десетине хиљада [ратника] једни против других, њему, као духовном оцу, приличи највише да се заузме око преговора о успостављању мира међу сукобљеним странама и да их убеди да престане рат. Па пошто ова намера буде остварена, ништа друго неће бити важнији посао од тога да се саветовањем са онима који су под њим одреди извесно време и место у које ће, сабравши се, радити на успостављању једномислија и мира цркава. Затим и цар, пославши папи Јована, једнога од својих пријатеља из Галате који је припадао реду проповедника,²⁰ изјављује му велику захвалност за усрдност и ревност коју показује за успостављање мира међу црквама. Након тога моли да се држи за једнако важан и рат који је унесен међу цркве, те да га они који га могу разрешити не презру по лакомислености.²¹

1.3.2 Павле

Павле је, како сведочи и наш документ, пореклом био Калавријац. С обзиром да је ова регија јужне Италије у културном и црквеном смислу чак и у касном средњем веку била под јаким византијским утицајем, људи који су из ње долазили били су идеални за рад на пољу остварења црквене уније.²² Павле је током своје црквене каријере био епископ неколико катедри које су на Истоку успоставили крсташи: са катедре епископа Амисоса 10. јула 1345. папа Климент VI га је преместио на катедру Смирне. У том својству је годину дана након Кантакузиновог повлачења први пут посредовао између царског и папског двора. Вероватно је управо он имао одлучујућу улогу у састављању хрисовуље коју је цар упутио папи,²³ а о којој ће бити више речи касније. Међутим, релативна уздржаност папе Инокентија VI у вези са остварењем уније путем преговора открива другачији однос према

²⁰ Био је доминиканац.

²¹ *Cantacuzeni Historiarum libri IV*, IV/III, 57–62.

²² О Калаврији укратко у: *ODB I*, s. v. *Calabria*. Међу Калавријцима је свакако најпознатији Варлаам. На Кантакузинов подстицај, Варлаам је 1338–1339. учествовао у преговорима о сједињењу и путовао у Авињон папи Бенедикту XII како би му предложио сазивање сабора (J. Meyendorff, „Projets de Concile“, 162).

²³ Р. Радић, *Време Јована V*, 260.

Истоку од оног који је имао његов претходник, Климент VI; заиста, беспредметно је преговарати о сједињењу са онима које сматрате *неверницима и расколницима* и из чијих чељустии желите да ослободите²⁴ земље које освајате. Зато је главни папски *ишрач* на Истоку у време Инокентија био његов легат Петар Тома, титуларни латински патријарх цариградски. На катедру тивских архиепископа (тебанских, Кипар) Павле је премештен 15. маја 1357, да би, након смрти Петра Томе, 17. априла 1366. управо он био именован за латинског патријарха Новог Рима. Након преговора, Павле је током 1367–1368.²⁵ наставио разговоре („преписку“) са Кантакузином која се може разумети и као сведочанство о озбиљности покушаја сазивања сабора. Наиме, њихови разговори су се бавили проблемима везаним за најновији теолошки развој на Истоку: питањима проистеклим из теологије исихазма која је западњацима била прилично неразумљива. Мајендорф, у чињеници да питање паламитске теологије није постављано као спорно током Флорентинског сабора, види могући посредни доказ успешности Кантакузиновог излагања исихастичког учења.²⁶

Међутим, као што је познато, коначни исход Павлове посредничке мисије био је далеко од онога што је Кантакузин очекивао: завршио се чином који је представљао личну капитулацију Јована V пред Римом, чином који није имао важнијих последица по односе Старог и Новог Рима.

1.3.3 Јован V Палеолог

Како смо већ напоменули, изгледа да готово трагичан однос Јована V Палеолога према Западу много више говори о слабостима самога Запада неголи цара. Можда је његова једина, премда суштинска слабост била управо у томе што није увиђао слабости својих саговорника из чега је готово извесно могао и да профитира.

²⁴ Була Инокентија VI коју Мајендорф наводи по Халецком, а којом папа заправо одобрава употребу силе према источницима (J. Meyendorff, „Projets de Concile“, 153, n. 21, *Cupientes civitatem metropolitanam Smyrnam... a Turcorum et infidelium ac schismaticorum omnium faucibus eripi...*). У уводу у критичко издање нашег дијалога Мајендорф даје и основне податке о Павлу, као и другим актерима, којима се у већој мери користим при изради овог увода.

²⁵ Љ. Максимовић, *Политичка улога*, 162–162, аргументује у прилог датирања дискусије у период пре преговора о сазивању сабора, везујући је за јесен или почетак зиме 1366. „јер тешко је поверовати да је латински патријарх најпре званично пристао на византијске услове за остварење црквеног јединства Истока и Запада (јуна 1367), па затим тек, или истовремено, разговарао са Кантакузином да би се обавестио о поставкама византијске теологије“. В. и п. 24.

²⁶ J. Meyendorff, „Projets de Concile“, 159–160; n. 47–50.

Сасвим је сигурно да је на политику Јована V према Западу одлучујуће утицала чињеница да је његова мајка, царица Ана, припадала једној од најугледнијих племићких породица на Западу: Савојској кући. Међутим, суштинска неуспешност ове прозападне политике је готово константа владавине василевса који је читавих шест деценија провео на трону.

Како смо већ напоменули, цар је годину дана по преузимању власти у царству послао папи Инокентију VI хрисовулу којом изражава спремност да му се у потпуности потчини. У документу датираном 15. децембра 1355. цар испоручује папи веома конкретне захтеве у вези са војном подршком, а заузврат обећава спровођење уније у складу са Риму најприхватљивијом методом: једностраним обраћењем, и то у року од шест месеци. Све ово гарантује својом спремношћу да се повуче са престола у случају неуспеха, те другим обећањима која смерају на што присније, наравно *једносмерно*, везивање Ромејског царства за папство.²⁷ Ова акција је завршена мисијом папских изасланика Петра Томе и Виљема Контија који су у Цариград маја 1357. донели све изузев чврстог обећања очекиване војне помоћи. Међутим, животописац Петра Томе, Филип Мезијер, тврди да је император ипак већ тада постао *verus Catholicus, et obediens ecclesiae Romanae*, те да је обећао да ће уклонити *иерфидној ірчкој иаширијарха* који је *unitatis ecclesiae inimicus*.²⁸

Могуће да се овим царевим чином може тумачити пораст ентузијазма Инокентија VI у вези са покретањем крсташког похода који, упркос труду, није имао већег успеха.²⁹

Међутим, до обнове идеје о покретању крсташког похода није прошло много; убрзо након свога избора и устоличења, 28. септембра/6. новембра 1362, нови папа, Урбан V, објавио је на Велики петак, 31. марта 1363. покретање крсташког похода. Упркос напорима главних промотера овог похода, кипарског краља Петра I Лузињана, Петра Томе и Филипа Мезијера, нова крсташка акција завршена је прилично бесмисленим и краткотрајним освајањем Александрије октобра 1365. Јован V се сада, међутим, држао прилично уздржано, подозревајући да је план о покретању крсташког похода тешко остварив.³⁰

²⁷ Подробније о овој преписци и акцији: Р. Радић, *Време Јована V*, 258–261.

²⁸ Овај одељак у потпуности цитира Р. Радић, *Време Јована V*, 287, по коме је дат и наш извод. Исти аутор наводи да је индиректна потврда истинитости Мезијеровог навода папско писмо од 11. маја 1359. у коме се о императору говори као о папином *љубезејишем сину у Христу*. Међутим, Инокентијев наследник, Урбан V, у свом писму од 18. априла 1365, ословљава цара на знатно уздржанији начин (*нав. дело*, 302).

²⁹ Р. Радић, *Време Јована V*, 291–292.

³⁰ Р. Радић, *Време Јована V*, 299–303. Ипак, узроке неуспеха идеје крсташког рата, треба тражити и у чињеници да су плаћенички одреди из Француске и Италије

Пред крај 1365. Јован V преузима ствар у своје руке: први пут у ромејској историји сам цар креће на пут како би преговарао о савезу са једним од најмоћнијих владара Европе, Лудовиком I Великим. Из нашег разговора знамо да су се Лудовик и његова мајка Елизабета Пољска показали *већим католицима од папе*; наине, склапање савеза са Јованом V условљавали су поновним крштењем цара и његове свите по латинском обреду. Штавише, Угри су Јована Страцимира, сина бугарског цара Јована Александра, као и велики број становника видинске области, насилно поново крстили,³¹ након чега су га депортовали у Гумник у Босни. Треба напоменути да у контексту хришћанске еклисиологије поновно крштење значи потпуно негирање карактера Цркве заједници у којој је претходно крштење обављено.³² У циљу решавања спора око условљавања помоћи поновним крштењем, двојица владара су упутила двочлано изасланство папи које су чинили Георгије Маникаит и Стефан Нитријски.

Посланство се из Авињона вратило у лето 1366. носећи низ папских писама упућених Јовану, Лудовику, Елизабети и неколицини достојанственика. У једном од својих писама Урбан V дефинише процедуру³³ примања у општење Јована V и његових синова која се састоји од исповедања вере и полагања заклетве верности папи, поредећи је са оном којој је био подвргнут *свећиле усвојене* Михаило VIII. У писму Елизабети Пољској папа такође, као *decrevimus*, дефинише процедуру присаједињења Римској цркви. Међутим, папа је у приватном писму Лудовику изражавао подозривост у вези са византијском искреношћу по питању сједињења Римској цркви. Могуће је да је оваква, *a priori* подозривост, довела до тога да се преговори заврше без конкретног резултата.

одбили да се на папин захтев ставе на располагање Лудовику I, те да су, упркос екскомуникацији којој их је папа подвргао, представљали озбиљну безбедносну претњу за Француску и Италију, в. Webster, Douglas Raymund, „Pope Bl. Urban V“, *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 15, New York: Robert Appleton Company, 1912.

³¹ Сасвим сигурно је да је број „схизматика и јеретика, патарена и манихејаца“ (200 000!?) који се налази у изворима, а које је наводно крстило осам францисканаца за мање од педесет дана, најблаже речено претеран (J. Meyendorff, „Projets de Concile“, 154).

³² За боље разумевање ове проблематике, треба обратити пажњу и на канонске споменике: 47. апостолски канон, 47, 48. и 57. (крштење које су извршили донатисти) канон Картагинских сабора, као и нпр. 110, 111, 112. и 113. канон истог сабора (крштење у контексту Пелагијеве јереси). Код нас, поред класичног дела Н. Милаша (ново издање: Епископ Никодим Милаш, *Правила Православне Цркве с шумачењем*, Београд – Шибеник 2004), потпуна новија збирка: Епископ Атанасије Јевтић, *Свећени канони Цркве*, Београд, 2005.

³³ Треба се сетити да је папа Урбан V био један од најугледнијих средњовековних канониста Запада, в. CE Webster, Douglas Raymund, „Pope Bl. Urban V“, *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 15, New York: Robert Appleton Company, 1912.

На повратку у Цариград, цара је чекало изузетно непријатно изненађење: по наређењу цара Јована Александра који је највероватније деловао у дослуху са својим зетом, амбициозним Јовановим сином Андроником, царевим замеником у време одсуства, софијски кнез Шишман је забранио Јовану V пролазак кроз бугарску територију, тако да је несрећни цар морао да се задржи у Видину кога су држали Угри. Ослобођен је тек након успешне акције свога брата од ујака, Амадеа VI Савојског³⁴ и у Цариград је доспео марта 1367.

1.3.4 Амадео Савојски

Зелени гроф, Амадео VI Савојски³⁵ је био син рођеног брата царице Ане Савојске, Ајмона. Амадео је једна од најмаркантнијих ритерских фигура овог периода, изузетан ратник и способан политичар, али и ватрени поборник идеје крсташког похода. Након неуспеха мисије Петра Лузињана, Амадео VI је, уз благослов Урбана V, своје напоре усмерио у правцу помоћи своме рођаку, ромејском василевсу. Очекивао је и помоћ угарског краља, али од ње до краја мисије није било ништа, могуће услед већ поменутих савета које је папа упутио краљу. Након темељних припрема током пролећа 1366, војска Зеленог грофа се бродовима упутила на Исток и већ 26. августа остварила изузетан успех освојивши Калипољ. Њен долазак у Цариград је раније најавио папски легат Павле, латински патријарх цариградски, који се из Цариграда упутио у Калипољ одмах по освајању и донео вести о царевим недаћама. Почетком септембра крсташка војска долази у Цариград где Зелени гроф, у сарадњи са царицом Јеленом, кује планове о ослобађању цара. Замисао Зеленог грофа је била да изврши притисак на Јована Александра тако што ће напасти његове градове на Црном мору. За свега двадесетак дана, током октобра 1366, Амадеова војска је освојила Агатопољ, Созопољ, Скафиду, Анхијал, Месемврију и Емону и отпочела опсаду Варне. Међутим, Варна је показала жесток отпор, али је без обзира на то бугарски цар био спреман да преговара. Коначни договор о ослобађању василевса постигнут је 21. децембра. Јован V и Амадео VI су се накратко састали у Месемврији почетком јануара, да би потом прешли у Созопољ.³⁶ Међутим, коначни договор је постигнут 9. марта у Месемврији. Како сведочи наш документ, цар се све време опирао притисцима свога рођака и легата Павла да сам

³⁴ О истакнутој улози коју је том приликом имао легат Павле, в. Љ. Максимовић, *Политичка улога*, 160.

³⁵ О акцији Зеленог грофа и свему што ју је пратило в. Р. Радић, *Време Јована V*, 314–331.

³⁶ Наш документ сведочи да су се састали у Созопољу.

покрене питање сједињења цркава. То и не треба да чуди, с обзиром на понижавајуће захтеве који су током тешког и бесмисленог путовања у Угарску испостављани цару, а који су код њега, упркос прозападном расположењу, морали изазвати резигнираност.

Ипак, епилог мисије Зеленог грофа за Царство је био повољан, али, упркос повратку Калипоља и важних упоришта на Црном мору, даљи наставак антитурске кампање није био извештан.

Зелени гроф је доспео у Цариград 9. априла у пратњи латинског патријарха Павла. Из Цариграда је испловио на Запад 9. јуна.

1.3.5 Урбан V

Премда није узео директног учешћа у разговорима, папа Урбан V је на њих у сваком смислу имао одлучујући утицај.

Гијом де Гримоар,³⁷ бенедиктински монах и опат Св. Виктора у Марсеју, изабран је за папу након смрти Инокентија VI, 12. септембра 1362. (посвећење је извршено 6. новембра). Био је један од најугледнијих канониста свога времена; предавао је на неколико универзитета пре него што се посветио каријери црквеног дипломате. Изабран је за папу упркос томе што није био кардинал, захваљујући међусобној зловољи која је постојала у конклави. По свему судећи, његови напори око спровођења крсташког похода и пројекта сједињења цркава су били плод искреног убеђења.

Оно што открива Урбанову визију папства јесте сасвим сигурно његов замало успешан покушај да врати папство у Рим. Наиме, упркос противљењу француских кардинала, те томе што је и сам био Француз, папа је 1366. обавестио западног императора о намери да оде у Рим. Авињон је напустио априла 1367, а у Витербо стигао у јуну. Међутим, у Рим је ушао тек 16. октобра 1367. Тачно годину дана пре доласка Јована V, папа је у Риму примио западног императора, цара Карла IV, и крунисао његову супругу. Поред тога што су везе са западним нарочито, али и источним императором, биле и политичке природе, јасно је да је оправдано у њима тражити и одјек ромеоцентричне идеологије, тако суштински супротстављене Европи краљева и ритера.

Ипак, папа је, услед обнављања непријатељства између Енглеске и Француске, напустио Рим и вратио се у Авињон 24. септембра 1370. са жељом да посредује међу зараћеним странама, али се упокојио убрзо по доласку, већ 19. децембра.

³⁷ За основне податке о Урбану V в. Webster, Douglas Raymund, „Pope Bl. Urban V“, *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 15, New York: Robert Appleton Company, 1912; ODB III, s. v. *Urban V*.

2. Текст

Разговор цара Кантакузина вођен месеца јуна 5. индикта 6875. године са папским изаслаником господином Павлом, [негда] митрополитом тивским, а сада од папе именованим патријархом цариградским, који је са савојским грофом дошао [у Цариград].

1. Долазећи из Угарске, цар Палеолог се у Созопољу сrete са грофом Савојским који је путовао из своје земље у пратњи кир Павла, најпре митрополита тивског, а сада од папе именованог патријарха цариградског. Ови, велим гроф и Павле, у Созопољу тражаху од њега [да буде успостављено] јединство цркава. А цар им одговори овако:

„О овоме вам сам ништа не могу рећи; једино да Вам, када одемо у Цариград где се налази отац мој цар, где је и патријарх и његов Синод који такође желе да чују о овоме, сви заједно дамо одговор на питање [о јединству].

2. Када тако дођоше у Цариград, а то Павле хтеде и затражи да се види са патријархом и поведе разговор о питањима Цркве. Но, патријарх га одби рекавши: „Како да га саборно примим и покренем какво црквено питање када са собом не носи папскога писма? Но, ако ли хоће да пријатељски разговарамо насамо, с радошћу га примам и прихватам.“

Пошто се ове речи грофу и Павлу учинише претешким, готово као презрење, овај [Павле] онда још више изнуђиваше одговор на своје питање. Тада цар, патријарх и архијереји замолише цара Кантакузина да се сретне и разговара [са Павлом] о овом питању, а он се сам прихвати расправе. Тако, пошто се у договорени дан састаде у Влахернској палати са својим сином, царем Палеологом, кћерком, деспином кир Јеленом, њиховим синовима, царем кир Андроником и деспотом кир Манојлом, те са неким архонтима, као и са својим по Духу учитељем кир Марком и тројицом архијереја, велим ефеским, ираклијским и андријанопољским, те другим избраним црквеним првацима, дође и Павле па, пошто се по обичају поздравише, седе.

3. Након што седоше, а пошто га цар Кантакузин упита: „Шта хоћеш, желиш и тражиш?“, он одговори: „Јединство Цркве.“ А цар ће њему: „За добрим и богоподобним делом жудиш; но, како да се ово оствари: силом и тиранијом, или убедљивошћу и истином, те црквеним обичајем и установом?“ Он ће: „Убедљивошћу и истином, по црквеном реду и поретку.“

4. А цар благодари Богу на речима и одговору његовом, па сам овако рече:

LAVRA Λ 135

Fol. 2

Διάλεξις ἦν διελέχθη ὁ βασιλεὺς ὁ Κ]αντακουζηνὸς μετὰ τοῦ ἀπὸ τοῦ πάπα ἐλθόντος σὺν τῷ κόντῳ Σαβείας κυροῦ Παύλου, μητροπολίτου μὲν εὐρισκομένου Θηβῶν, νῦν δὲ ὀνομασθέντος παρὰ τοῦ πάπα πατριάρχης [sic] Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ μῆνα ἰούνιον τῆς ε' Ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξαχilioστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ πέμπτου ἔτους.

1. Ὁ βασιλεὺς ὁ Παλαιολόγος ἀπὸ τῆς Οὐγγρίας ἐρχόμενος, ὡσαύτως καὶ ὁ κόντος Σαβείας ἀπὸ τοῦ τόπου αὐτοῦ σὺν τῷ κυρίῳ Παύλῳ, πρότερον μὲν ὄντι Θηβῶν μητροπολίτης [sic], νῦν δὲ ὀνομασθέντι παρὰ τοῦ πάπα Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης [sic], ἠνώθησαν ἀλλήλοις ἐν τῇ Σωζοπόλει· ἔνθα δὴ καὶ ἐζητήθη παρ' αὐτῶν, ἡγουν τοῦ κόντου καὶ τοῦ Παύλου, ἡ τῶν ἐκκλησιῶν ἑνωσις. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπεκρίθη πρὸς αὐτοὺς οὕτως ὅτι

“Εγὼ μόνος οὐ δύναμαι εἰπεῖν τι περὶ τούτου, εἰ μὴ ἀπελθόντων ἡμῶν ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει, ἐπεὶ ὁ βασιλεὺς ὁ πατὴρ μου ἐκείσε εὐρίσκεται, ἐνὶ δὲ καὶ ὁ πατριάρχης καὶ ἡ περὶ αὐτὸν σύνοδος μέλλουσιν ἀκρόασασθαι περὶ τῶν λεγομένων, καὶ ὁμοῦ πάντες ἵνα δώσωμεν τὴν περὶ τούτου ἀπόκρισιν.”

2. Ἐλθόντων τοίνυν ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ τοῦ Παύλου θελήσαντος καὶ ζητήσαντος ἰδεῖν καὶ κινήσαι μετὰ τοῦ πατριάρχου τὰ περὶ τῆς ἐκκλησίας, ὁ δὲ οὐκ ἠθέλησεν εἰπῶν “Πῶς μέλλω ἰδεῖν τοῦτον συνοδικῶς καὶ κινήσαι τι περὶ τῆς ἐκκλησίας, ἐπεὶ οὐκ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ τοῦ πάπα γραφὴν; Ἄλλ' εἴπερ βούλεται φιλικῶς μόνος πρὸς μόνον ὁμιλήσαι, στέργω τοῦτον καὶ ἀποδέχομαι.”

Ἐπεὶ δὲ ἔδοξε τοῦτο βαρύτατον τῷ τε κόντῳ καὶ τῷ Παύλῳ καὶ ὡς περ τῆς περιφρόνησις, ὅτι μᾶλλον ἠνάγκαζεν οὗτος λαβεῖν τὴν περὶ τούτου ἀπόκρισιν. Τοῦ τε μὴν βασιλέως τοῦ Παλαιολόγου καὶ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ἀρχιερέων ἀξιώσαντων τὸν βασιλέα τὸν Καντακουζηνὸν ὥστε περὶ τούτου συντυχεῖν καὶ ὁμιλήσαι, κατεδέξατο αὐτὸς τὸν ἀγῶνα. Καὶ δὴ ἡμέρᾳ ῥητῇ καθεσθέντων ἐν τοῖς τῶν Βλαχερνῶν παλατίοις μετὰ τοῦ βασιλέως τοῦ Παλαιολόγου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς δεσποίνης κυρᾶς Ἑλένης τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως κυροῦ Ἀνδρονίκου καὶ τοῦ δεσπότης κυροῦ Μανουήλ τῶν υἱῶν αὐτῶν, ἐπὶ τε καὶ ἀρχόντων τινῶν, ἀλλὰ δὴ καὶ τοῦ κατὰ Πνεῦμα διδασκάλου αὐτοῦ, τοῦ κυροῦ Μάρκου, ὡσαύτως καὶ ἀρχιερέων τριῶν, τοῦ τε Ἐφέσου, τοῦ Ἡρακλείας καὶ τοῦ Ἀνδριανουπόλεως, μετὰ καὶ ἐτέρων ἐκκρίτων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων, εἰσῆλθε καὶ ὁ Παῦλος καὶ τοῦ συνήθους χαιρετισμοῦ γενομένου ἐκάθισεν.

3. Καὶ μετὰ τὸ καθίσαι, τοῦ βασιλέως τοῦ Καντακουζηνοῦ ἐρωτήσαντος πρὸς αὐτὸν “Τί ἐστι ἡ βουλὴ καὶ τὸ σὺν θέλημα καὶ τί ζητεῖς;” ἀπεκρίθη ἐκεῖνος· “Τὴν τῆς ἐκκλησίας ἑνωσιν.” Καὶ ὁ βασιλεὺς πρὸς αὐτόν· “Καλοῦ ἔργου καὶ θεαρέστου ἐπιθυμεῖς· τοῦ δὲ πῶς, βίᾳ καὶ τυραννίδι ἢ πειθοῖ καὶ ἀληθείᾳ καὶ ἐκκλησιαστικῇ συνηθείᾳ καὶ καταστάσει;” Ὁ δὲ· “Πειθοῖ καὶ ἀληθείᾳ καὶ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν τε καὶ ἀκολουθίαν.”

4. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τῷ λόγῳ καὶ ἀποκρίσει αὐτοῦ εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ καὶ αὐτῷ, τοιάδε εἶπεν·

“Οἱ ἄνθρωποι, τὸ θεῖον παράγγελμα μὴ φυλάξαντες τῆς εἰρήνης, εἰς ἀλλοκότους ἐνέπεσον ἐπιθυμίας καὶ πράξεις, καὶ μερισθέντες οἱ μὲν ἀπὸ τούτων ἐγένοντο ἔχθροί τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν προσόντων αὐτοῖς κατὰ τε ψυχὴν καὶ σῶμα, οἵτινες εἰσιν οἱ ἀσεβεῖς καὶ τοῦ Μωάμεθ ἀκόλουθοι, οἱ δὲ εἰσιν ἔχθροί μὲν τῶν προσόντων αὐτοῖς χρημάτων, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ καὶ τῶν

VARIAE LECTIONES:

13 ἐνὶ L

15 δόσωμεν L

„Људи који не одржаше божанствену заповест мира предадоше се најстрашнијим страстима и делима услед чега се поделише и постадоше непријатељи хришћанима и свему што им по души и телу припада. Једни су [међу овима] безбожници и следбеници Мухамеда који разграбљују добра хришћана, па су им, следствено томе, непријатељи по телу. Други су нам једноверни и следбеници Цркве: Бугари, Срби и овима слични; пошто желе да преотму богатство, бивају ратови услед чега нужно долазе и телесне смрти. А постоје, свакако, и овакви [непријатељи]: иако се међусобно држе пријатељима будући да су једноплемени, када је посао у питању потајно су и непријатељи. Јер ако ко преваривши другога успе да добије какву ствар која вреди пуно новца по малој цени, а не држи како је начин којим је дошао у посед ствари отимање, превара или ма шта слично крађи, већ ужива у учињеноме као да је некакав успех, онда међу овима долази до непријатељства.“

5. „Овако бива међу непријатељима. Код пријатеља је пак овако:

Неки, попут нас, пријатељују пошто се среташе долазећи из међусобно страних места и земаља: ти си, наиме, из Калаврије“ – он [Павле], дакле, беше Калавријац – „а ја сам одавде; једни су постали пријатељи а нису из истог града; други, пак, будући из исте отаџбине и рода; но, има и оних који су још приснији од поменутих: отац и син, или пак рођена браћа; жена пак и муж не само што су пријатељи, него су и једно тело. Но ниједно од пријатељстава што побројасмо се не може показати тако снажним јединством какво је духовно јединство и љубав Цркве. И зашто наводити мноштво [примера]? Сам човек као појединац, сам атом, не може бити тако са собом сједињен и јединствен како може духовни човек, а јасно је да је то Црква, јер је сама Црква тело Господње, а њена је глава Христос.“

6. „Отуда и онај који хоће да расцепи Цркву само тело Христово цепа и сам распиње Господа и пробада му ребро копљем. Па ако се онај, дакле, који учини овакав раскол показује истим са оним који распе Господа, онда и онај који може да сједини Цркву, па било зато што је лично погођен, било зато што постоји каква препрека то не учини, није бољи од првога, и такав је да можемо рећи како се казне неће ослободити ни кроз мучеништво и крв. А ово ми потврђује и онај који говори: *Ако се ко и бори, не добија венац ако се не бори по правили* [2 Тим. 2, 5]. Велим да се домострој оваплоћења није догодио зато што је мноштво људи које је Христос спасао, већ и да, када би се у свету нашао само један човек, и за овога би се једног и самог, како би га спасао, Христос оваплотио и поднео страдање као и за многе. А да нисам познао какво је и колико зло [раскол], на мене би пала казна Божија одговарајућа [незнању]; а пошто сам право разумео у какво добро во-

σωμάτων, οἵτινές εἰσιν οἱ ὁμόπιστοι ἡμῖν καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ἀκολουθοῦντες, Βούλγαροι δηλαδὴ, Σέρβοι καὶ οἱ τοῦτοις ὅμοιοι· βουλομένων γὰρ αὐτῶν
 50 διάρπαγμα ποιῆσαι τὰ χρήματα, ἐντεῦθεν γίνονται πόλεμοι καὶ ἐξ ἀνάγκης
 Fol. 2^v ἐπακολουθοῦσι κατέρχονται σωματικοὶ θάνατοι· εἰσὶ μέντοι καὶ ἕτεροι, δοκοῦν-
 τες μὲν εἶναι φίλοι ἀλλήλοις, εἰσὶ δὲ ὁμόφυλοι λεληθότως καὶ ἐχθροὶ τῶν πραγμα-
 τευομένων· || καὶ γὰρ ἐὰν ἀφ' ἑτέρου τις ἀπατήσας δυνήσεται λαβεῖν τι πρᾶγμα
 ἄξιον πολλῶν νομισμάτων δι' ὀλίγης δόσεως, οὐ νομίζει ἀρπακτικῶς καὶ ἀπα-
 τηλῶς καὶ οἰοεῖ κλοπῇ παραπλησίως εἰληφέναι τοῦτο, ἀλλ' ὥς κατόρθωμά
 55 τι πεποικῶς ᾗδεται, κἀντεῦθεν γίνεται κατασυμβεβηκὸς ἄτερος θατέρου.
 5. “Καὶ τὰ μὲν τῶν ἐχθρῶν οὕτως, τὰ δὲ τῶν φίλων ἔχουσιν οὕτως.
 Εἰσὶ μὲν φίλοι οἵτινες ἐξ ἁλλοδαπῶν τόπων τε καὶ χωρῶν συνελθόντες
 φιλοῦνται ἀλλήλοις, ὥσπερ ἡμεῖς, σὺ μὲν ἐκ Καλαβρίας” — Καλαβρὸς γὰρ
 60 ἦν — “ἐγὼ δὲ ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα· εἰσὶ δὲ πάλιν ἕτεροι μὴ μιᾶς πόλεως ὄντες
 γεγονότες φίλοι, ἕτεροι ἐκ μιᾶς πατρίας τε καὶ συγγενείας καὶ αὐτοὶ ἕτεροι
 γνησιώτεροι τοῦτων, πατήρ δηλαδὴ πρὸς υἱὸν καὶ ἀδελφὸς πρὸς αὐτάδελφον·
 ἢ γυνὴ δὲ μετὰ τοῦ ἰδίου ἀνδρὸς οὐ φίλοι μόνον εἰσίν, ἀλλὰ καὶ σὰρξ μία·
 65 ἀλλ' οὐδεμία τούτων ὧν ἀπηριθμησάμην φιλία καὶ ἀκραφνεστάτη ἔνωσις
 οὕτως εὗρισκεσθαι δύναται ὥς ἡ πνευματικὴ τῆς ἐκκλησίας ἔνωσις καὶ ἀγάπη.
 Καὶ τί φημί περὶ τῶν πολλῶν; Αὐτὸς ὁ εἰς ἄνθρωπος, αὐτὸ τὸ ἄτομον, οὐ
 δύναται αὐτὸς ἑαυτῷ οὕτως ἠνωμένον εἶναι καὶ ἐν ὧς ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος,
 ἡ ἐκκλησία δηλονότι, καὶ γὰρ αὕτη ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐστὶ τοῦ Κυρίου σῶμα,
 70 ἥς κεφαλὴ ὁ Χριστός.
 6. “Ὅθεν καὶ ὁ τὴν ἐκκλησίαν διασχίσαι βουλόμενος αὐτὸ δὴ τὸ τοῦ
 Κυρίου σῶμα σχίζει, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὁ τὸν Κύριον σταυρώσας καὶ λόγχῃ
 τὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἐκκεντήσας. Καὶ τὸν ἄρτι πρῶτως τὸ τοιοῦτον σχίσμα
 ποιήσαντα ὥς αὐτὸν ἐκείνον ποιοῦμαι τοῦτον τὸν σταυρώσαντα, ἀλλὰ καὶ
 75 τὸν τὴν ἐκκλησίαν ἐνώσαι δυνάμενον, κἂν εἴτε δι' οἰκίαν ἐμπάθειαν, εἴτε δι'
 οἰονδήποτ' οὖν πρᾶγμα μὴ τοῦτο ποιήσαντα, οὐκ ἐλάττονα καὶ τοῦτον εἴποιμι
 τοῦ προτέρου, καὶ τοῦτον ὅποιον ἂν εἴποις οὐκ ἂν διὰ μαρτυρίου καὶ αἵματος
 δυνήσεσθαι τῆς κολάσεως ἐλευθερωθῆναι· ἔχω καὶ γὰρ μετ' ἐμοῦ τὸν εἰπόντα
 τὸ 'Εὰν ἀθλῇ τις, οὐ στεφανοῦται ἐὰν μὴ νομίμων ἀθλήσῃ. Λέγω δὲ
 80 ὅτι οὐ διὰ τῶν ἀνθρώπων μόνον πλῆθος, οὐς ἔσωσεν ὁ Χριστός, ἡ ἑνσαρκος
 αὐτοῦ οἰκονομία γέγονεν, ἀλλὰ καὶ εἰ εἷς μόνος ἄνθρωπος εὗρίσκετο ὧν ἐν τῷ
 κόσμῳ, ὑπὲρ αὐτοῦ δὴ τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου σαρκωθῆναι ἐμελλε καὶ παθεῖν, ὥς
 κοὶ ὑπὲρ τῶν πολλῶν, ἵνα σώσει αὐτόν. Εἰ τοίνυν ἡγνόουν τὸ τοιοῦτον καὶ
 τοσοῦτον κακόν, μετρία ἂν ἦν ἡ εἰς μέ κόλασις τοῦ Θεοῦ· ἐπεὶ δὲ ἀκριβῶς
 85 ἐπίσταμαι εἰς ὅπόσον μὲν ἡ ἔνωσις καλὸν ἀφορᾷ καὶ ὅπόσον κακὸν τὸ σχίσμα
 τῆς ἐκκλησίας, εἴπερ ἐστὶ τῆς ἡμετέρας δυνάμεως τὸ τὴν τοιαύτην γενέσθαι
 ἔνωσιν, καὶ οὐ γίνηται, οὐκ οἶδ' ὅπως ἂν ὑφέξω ἄξιαν τὴν κόλασιν. Λέγω δὴ

50 ἐπακολουθοῦσι L

51 ὁμόφιλοι λεληθότως κατ' L

52 ἀπατή[...] ᾗσεται L

72 σχήμα L

73 ποιῶμαι L

75 εἴποιμι: εἴπημαι L

ди јединство и у какво зло раскол Цркве, па ако, упркос томе што је у нашој моћи успостављање јединства, до њега не дође, не знам како ћу поднети заслужену казну. Кажем ово пред Богом који ми је сведок и изабраним ангелима његовим: ако му је воља да умрем у пламену ради јединства Цркве, сам ћу, сакупивши дрва и наложивши, ући [у ватру] са великом жељом и задовољством.“

7. „И немој ми рећи како ја ово овако просто говорим зато што хоћу да Римска црква приђе нашој.³⁸ Јер иако сам потпуно убеђен како наша Црква право мудрује, како сам Христос учаше и ученици његови и апостоли, а за шта сам спреман безброј пута умрети, свакако ми је јасно и нема спора да и ви овако сведочите. Пошто ви дакле сведочите како ми добро и право говоримо, па још кажете и да је ваше учење право, [следи да] оно као да није супротно ономе што ми мислимо и говоримо; велим да бих зато са задовољством предао своје тело пламену не би ли се пред Богом и људима показала и открила сама гола истина, те истинитост онога што ви говорите. Ми, наиме, у то не верујемо.“

8. „Пошто имам овакав став о овој ствари и истини, не верујем да ће ико из наше или Римске цркве моћи да каже како јединство Цркве жели више од мене. Јер сам готово од часа када се родих у свету и видех сунце желео и жудео угледати јединство Цркве. А колико знам, од времена непосредно пре поделе Цркве па до данас, са ваше стране није било настојања да сједињење Цркве буде остварено на братски и пријатељски начин, већ учитељски, владатељски и уопште путем силе, говорећи како није могуће да ми или уопште било који човек доведемо у питање или противречимо ономе што папа говори или је већ рекао, будући да је он сам Петров наследник, а то ће рећи Христов, већ да, приклањајући главу и срце, треба прихватити оно што он говори као од самога Христа.“

9. „Знај дакле ово, архијереју: докле год овакво мишљење преовладава међу вама, није могуће сједињење Цркве; али ако хоћеш да дође до општег добра, послушај мој савет; и немој ми рећи да сам хвастав или чак разметљив. Како би своје речи учинио јаснијим, послужићу се једним војничким примером: ми војници, када хоћемо да кренемо у освајање непријатељских земаља, не уздамо се само у сопствене одлуке, већ се користимо саветима војника који се налазе на границама; премда иначе имамо више знања од њих, прихватамо њихов савет као савет оних који познају и имају искуство тих пограничних крајева; зато их називамо очима војске. Пошто ја боље од тебе познајем овдашње прилике, прими мој савет. А он се односи на следеће:

³⁸ Овде видимо критику „једносмерног“ концепта сједињења који заправо заступа Римска црква.

90 τοῦτο ἐνώπιον διαμαρτυρόμενος τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων αὐτοῦ
ὅτι εἰ συνετέλει τὸν ἐμὸν γενέσθαι θάνατον διὰ πυρὸς διὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας
ἔνωσιν, ἐγὼ ἂν αὐτὸς συλλέξας ξύλα ἀνήψα τοῦτο καὶ εἰσῆλθον ἐντὸς μετὰ
μεγάλης ὀρέξεως καὶ ἐπιθυμίας.

7. “Καὶ μή μοι εἴπῃς ὡς διὰ τὸ βούλεσθαι με ἔλθειν τὴν ἐκκλησίαν τῆς
Ῥώμης πρὸς τὴν ἡμετέραν οὕτως ἀπλῶς λέγειν με τοῦτο· ὅτι μὲν γὰρ εἰμὶ
πεπληροφορημένος ὡς ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία ὀρθῶς φρονεῖ, καθὼς αὐτὸς ὁ Χριστὸς
ἐδίδαξε καὶ οἱ τοῦτου μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι, ὡς καὶ μυριάκις ὑπὲρ τοῦτου
95 ἀποθανεῖν με, τοῦτο πρόδηλον πάντῃ καὶ λόγος οὐδεὶς ὅπερ οὕτω καὶ ὑμεῖς
σὺν ἡμῖν μαρτυρεῖτε· ὅτι δὲ μαρτυρούντων ὑμῶν τοῦτο ὡς ἡμεῖς μὲν καλῶς καὶ
ὀρθῶς λέγομεν, λεγόντων δ’ αὖ ὅτι καὶ τὸ ὑμέτερον ὀρθῶς ἔχει, ὅπερ καὶ
ἐναντίον οὐκ ἔστι τοῖς παρ’ ἡμῶν φρονουμένοις καὶ λεγομένοις, τοῦτου ἕνεκεν
φημὶ εἰς καῦσιν παρέξειν μετὰ προθυμίας τὸ σῶμα μου ὡς τὸ φανῆναι καὶ
100 ἀποκαλυφθῆναι ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων αὐτὴν γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν, εἰ
ἄρα ἐστὶν ἀλήθεια ὅπερ λέγετε. Ἡμεῖς γὰρ αὐτῷ οὐ πιστεύομεν.

8. “Οὕτως οὖν τοῦ πράγματος ἔχοντος καὶ τῆς ἀληθείας, οὐδεὶς τῶν τῆς
ἡμετέρας ἐκκλησίας ἢ τῶν τῆς Ῥώμης ἐστὶν ὃς εἰπεῖν δυνήσεται τὴν τῆς
ἐκκλησίας ἔνωσιν ὀρέγεσθαι πλέον ἐμοῦ. Καὶ γὰρ σχεδὸν ἅ || φ’ ἥς ὥρας
Fol. 3 105 ἐγεννήθην εἰς τὸν κόσμον καὶ εἶδον τὸν ἥλιον, ἐκ τότε ὠρεγόμενη καὶ ἐπεθύμουν
ἰδεῖν τὴν τῆς ἐκκλησίας ἔνωσιν. Ἡ δὲ ὡς λογιζομαι οὐκ ἐγένετο διὰ τὸ ἄφ’
οὗ καιροῦ καθολικῶς προεχώρησεν ἡ τῆς ἐκκλησίας διάστασις μέχρι τῆς
σήμερον μηδέποτε ἀδελφικῶς τε καὶ φιλικῶς παρ’ ὑμῖν ζητηθῆναι τὴν τοιαύτην
περὶ τοῦτου ὑπόθεσιν, ἀλλ’ ὡς διδασκαλικῶς καὶ ἐξουσιαστικῶς καὶ οἰονεῖ
110 αὐθεντικῶς, λεγόντων μὴ δύνασθαι ἀντιβλέψαι ἢ ἀντεπιτεῖν ἡμᾶς ἢ ὅλως τινὰ
τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰ παρὰ τοῦ πάπα λεγόμενα ἢ μὴν λεχθησόμενα, ἐπεὶ
αὐτὸς ἐστὶν ὁ τοῦ Πέτρου διάδοχος, ταῦτόν δ’ εἰπεῖν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τὴν
κεφαλὴν σὺν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν κλίναντας δέχεσθαι τὰ παρ’ αὐτοῦ λεγόμενα, ὡς
ἐξ αὐτοῦ δὴ τοῦ Χριστοῦ.

9. “Γίνωσκε γοῦν τοῦτο, ἀρχιερεῦ, ὅτι μέχρις ἂν ἡ τοιαύτη δόξα ἐπικρατεῖ
παρ’ ὑμῖν, οὐκ ἔστι δυνατόν ἐνωθῆναι τὴν ἐκκλησίαν· ἀλλ’ εἴγε βούλει τὸ
κοινῇ συμφέρον γενέσθαι, τῇ ἐμῇ βουλῇ πείσῃ· καὶ μή μου κατεῖπῃς ὡς
ἐπηρμένου δῆθεν καὶ ἀλαζόνος. Ἵνα δὲ τὸν ἐμὸν ποιήσω λόγον σαφέστερον,
στρατιωτικῶ τινι χρῆσθαι παραδείγματι· ἡμεῖς οἱ στρατηγοί, βουλόμενοι
120 ποτε ἀπελθεῖν καὶ πατῆσαι τὰς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν χώρας, οὐ πειθόμεθα μόνῃ
τῇ ἡμετέρᾳ γνώμῃ, ἀλλὰ συμβούλοις εἰς τοῦτο χρώμενοι τοῖς εἰς τὰς ἄκρας
εὕρισκομένοις στρατιώταις, καίτοι πολλοὶ κατὰ γνώσιν αὐτῶν διαφέροντες,
δεχόμεθα τὴν ἐκείνων βουλὴν ὡς εἰδημόνων ὄντων καὶ πείραν ἐχόντων τῶν
τῆς ἄκρας ἐκείνων μερῶν, οὓς δὴ καὶ καλοῦμεν τῆς στρατιᾶς ὀφθαλμούς. Διὰ
125 τοῦτο ὡς εἰδημονεστέρου σου ὄντος ἐμοῦ τῶν ἐνταῦθα πραγμάτων δέδεξο
τὴν βουλὴν μου. Ἡ δὴ καὶ ἐστὶν αὕτη.

99 σῶμα: σώματι L

101 λέγεται L

105 εἰδ[...]ον L

111 λεχθησόμεθα L

113 σὺν: σάν L

10. Да се свакако сазове сабор, католичански и васељенски. Пошто се у Цариграду саберу архијереји који су под васељенским патријархом, они из оближњих и далеких крајева: Русије, дакле, са неким тамошњим епископима, Трапезунта, Аланије и Зикхије,³⁹ као и други патријарси: александријски, антиохијски и јерусалимски, те католикос Грузије, трновски патријарх и архиепископ Србије,⁴⁰ па пошто папа, у складу са старим преовлађујућим поретком и обичајем, пошаље своје намеснике и када се овако збуде, са љубављу Свесветога Духа и братским настројењем биће испитани узроци саблазни која је настала међу нама. Ако дакле овако буде, убеђен сам да Бог неће оставити скривеном његову свету вољу и истину од нас.“

11. „Ако пак не буде по оваквом моме савету, већ онако како ти сада тражиш, што је сада неразумно, не само да неће бити јединства, већ ће настати подела гора од прве. Јер је већ оваква подела Цркве дошла у такву бесмислицу да неки међу вама хоће поново да крсте оне који припадају нашој Цркви; јер ево, краљ Угарске се већ дрзнуо да тако чини, па је већ многе поново крстио, између осталих и сина бугарског цара Александра, као да је наше крштење у ствари бескорисно. И каква ми је корист од тога да набрајам све страхоте? Самога цара, сина мог, који се нашао тамо тражећи помоћ од краља против безбожника, краљ, његова мајка и њихови прваци су принуђивали да се он и пратња поново крсте, рекавши да му не могу дати помоћи ако се прво ово не збуде.“

12. „Погледај на крају и ову бесмислицу: ко припада нашој [Цркви], а поново је крштен, пошто се првога одрекао и одбацио га, другога ни нема; једно је, наиме, хришћанско крштење и једном се крштавамо; овакав је тако нужно постао безбожник, јер који нема крштења нема ни Бога. И гле, како је већ речено, уместо да су нам пријатељи и браћа и једно духовно тело Христово, јасно је да су нам они који овако чине

³⁹ Аланија се налази на Северном Кавказу, у региону Осетије, а Зикхија на северној обали Црнога мора, у региону Тамана и Абхазије. Види и *ODB III s. v. Alans и Zichia*.

⁴⁰ Георгије Острогорски, у исцрпној студији *Серска област после Душанове смрти* (Научно дело, Београд 1965; поново објављено и у: *Византија и Словени*, Сабрана дела Георгија Острогорског, Просвета, Београд 1970, одакле цитирамо.), позивајући се, поред чувеног говора Димитрија Кидона из 1366, и на ово место оспорава уврежено мишљење о карактеру „анатемисања“ Српске Цркве из 1352 (стр. 596–598) и каже: „У светлости таквих изјава тешко је отети се утиску да су историчари, импресионирани покајничким речима Данилова настављача и Угљешине повеље о измирењу са свим њеним реторичким неумереностима, приписали одлучењу Српске Цркве већи значај него што га је оно у ствари имало, већи но што га је оно имало у очима самога Јована Кантакузина, па и самог патријарха Калиста“, *нав. дело* 598. Види и Живорад Јанковић, „Српска Црква није била анатемисана“, *Православље* бр. 926 (ел. адреса: <http://www.pravoslavje.org.rs/broj/926/tekst/srpska-crkva-nije-bila-anatemisana/>), посећено 13. 2. 2013.

10. “ἵνα δηλονότι γένηται σύνοδος καθολικὴ καὶ οἰκουμενική, καὶ
 συνελθόντων ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει τῶν ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν πατρι-
 130 ἀρχὴν ἀρχιερέων, τῶν τε ἐγγύς καὶ μακρὰν ὄντων, ἡγουν τοῦ τε Ῥωσίας
 μετὰ τινων ἐπισκόπων αὐτοῦ, τοῦ Τραπεζούντος, τοῦ Ἀλανίας, τοῦ Ζηκχίας,
 ἔτι τε τῶν ἐτέρων πατριαρχῶν, τοῦ τε Ἀλεξανδρείας, τοῦ Ἀντιοχείας καὶ
 τοῦ Ἱεροσολύμων, ἀλλὰ δὴ καὶ τοῦ καθολικοῦ Ἰβηρίας, τοῦ πατριάρχου
 Τρινόβου καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σερβείας, ἀποσταλέντων δὲ καὶ παρὰ τοῦ
 135 συνήθειαν, τούτου οὕτω γενομένου μετὰ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος ἀγάπης
 καὶ ἀδελφικῆς διαθέσεως ἵνα ἐξετασθῶσι τὰ μέσον ἡμῶν τε καὶ ὑμῶν αἴτια
 τοῦ σκανδάλου, καὶ ἔαν οὕτω γένηται, πέποιθα τῷ Θεῷ ὅτι οὐ μὴ ἀποκρύψῃ
 τὸ ἄγιον αὐτοῦ θέλημα καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀφ’ ἡμῶν.

11. “Ἦν δ’ οὐ γένηται κατὰ τὴν ἐμὴν τοιαύτην βουλὴν, ἀλλὰ καθὼς
 140 σὺ ζητεῖς γενέσθαι κατὰ τὸ παρὸν ἀλογοπραγῆτως, οὐ μόνον οὐχ ἔνωσις,
 ἀλλὰ καὶ ἀρχὴ διαστάσεως, τῆς προτέρας χείρων, μέλλει γενήσεσθαι. Καὶ γὰρ
 ἡ τοιαύτη τῆς ἐκκλησίας διάστασις εἰς τοσαύτην προέβη τὴν ἀτοπίαν ὥς
 καὶ βουλευσθαι τινὰς τῶν ὑμετέρων τοὺς τῆς ἐκκλησίας ὄντας τῆς ἡμετέρας
 ἀναβαπτίζειν· καὶ γὰρ ὁ τῆς Οὐγγρίας ρῆξ ἀδεῶς τοῦτο ποιεῖ, ἐξ οὗ ἀνε-
 145 βάπτισσε μὲν πολλοὺς, μετὰ τῶν ἄλλων δὲ καὶ τὸν τοῦ βασιλέως Βουλγάρων
 τοῦ Ἀλεξάνδρου υἱόν, ὥς δῆθεν ἀνωφελοὺς ὄντος τοῦ ἡμετέρου βαπτίσματος.
 Καὶ τίς χρεῖα τοῦ λέγειν με τὸν τε δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα; Αὐτὸν τὸν βασιλέα
 τὸν υἱόν μου ἐκέισε εὐρισκόμενον καὶ ζητοῦντα βοήθειαν παρὰ τοῦ ρηγὸς
 150 κατὰ τῶν ἀσεβῶν πολλὰ κατηνάγκασεν αὐτός τε ὁ ρῆξ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ
 καὶ οἱ τούτων ἄρχοντες ἀναβαπτίσαι αὐτόν τε καὶ τοὺς μετ’ αὐτοῦ, εἰπόντες
 ὥς ἄλλοτρόπως οὐ δυνάμεθα βοήθειαν δοῦναι σοι ἂν μὴ τοῦτο πρότερον
 γένηται.

12. “Καὶ λοιπὸν σκόπει τὸ ἄτοπον· ὁ γὰρ τὸ τῆς ἡμετέρας ἀναβαπτισθεῖς,
 τὸ μὲν πρῶτον πάντως ἐξωμόσατό τε καὶ ἀπεβάλλετο, δεῦτερον δὲ οὐκ ἔστιν·
 155 ἐν γὰρ τὸ τῶν χριστιανῶν βάπτισμα καὶ ἅπαξ αὐτὸ βαπτιζόμεθα· ἐξ ἀνάγκης
 γέγονεν ἄθεος ὁ τοιοῦτος· ὁ γὰρ μὴ ἔχων βάπτισμα δῆλον ὅτι οὐδὲ Θεόν.
 Καὶ ἰδοὺ, ὥς ἀνωτέρω εἴρηται, ἀντὶ τοῦ φίλους ἡμᾶς εἶναι καὶ ἀδελφούς καὶ
 ἐν σῶμα πνευματικὸν τοῦ Χριστοῦ, δῆλον ὅτι γεγόνασιν οἱ τοῦτο πράττοντες
 160 ἐχθροί, οὐκ εἰς σώματα μόνον καὶ χρήματα, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ψυχάς,
 ὅπερ ἔστι τῶν ἀσεβῶν ἴδιον, ὥς καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ εἵπομεν.

13. “Ὅθεν εἰ μὲν γένηται καθὼς εἴρηται, εὖ ἂν ἔχοι· εἰ δ’ οὖν οὐχ οἱ εἰς
 165 μα || κράν μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐρισκόμενοι
 καὶ αὐτοὶ οὗτοι διασχισθῆναι μέλλουσιν, ὥστε τοῖς μὲν ἐξ αὐτῶν διαδραῖναι
 εἰς ἄλλοδαπεῖς τόπους, τοὺς δὲ τῷ ἡμέτερῳ θελήματι ὑποκλίνειν, τοὺς δὲ κατὰ
 πρόσωπον ἐνστήναι μέχρι θανάτου, νομίζοντας ἑαυτοὺς μάρτυρας — οὕτω
 γὰρ ἐγένετο καὶ παρὰ τοῦ αὐθέντου καὶ πάππου μου τοῦ βασιλέως κυροῦ
 Μιχαήλ, τῶν Παλαιολόγων τοῦ πρώτου· οὐκ ἐγένετο ὥς ἐγὼ βουλευόμεναι

154 δὲ om. L

162 κωνσ[...] πόλεως L

163 διαδράσαι L

постали непријатељи, и то не само тела и добара [земаљских], већ и самих душа, а такви су [непријатељи], како рекосмо, само безбожници.“

13. „Ако буде како је речено, добро ће бити; ако ли не, не само у удаљеним крајевима, већ и у Цариграду ће се наћи они који ће хтети да се одвоје, тако да ће неки избећи у страна места, неки ће се покорити нашој вољи, неки ће остати непоколебљиви до смрти, сматрајући се мученицима; наиме, тако како ти тражиш да у овом случају буде, а не онако како ја сада саветујем, би и у време владаоца и оца нашега цара кир Михаила, првога од Палеолога. Произвело је само тиранију и гоњења, а корист никакву; овакво стање није много потрајало, већ се повратило пређашње. Па како поново не би овако било, послушај моје речи и савет.“

14. Када је чуо ове речи од цара, Павле рече: „Каква ми је корист од сусрета са многима, када си ми једино ти потребан; [ако тебе имам] све сам задобио. Ти си, наиме, попут каквога ражња о коме сви, попут мяса, висе; ако би се ти покренуо, и они би се с тобом обратили.“

15. А цар ће: „Није тако, архијереју, већ ти кажем за себе да бејаш лако подложен твојим аргументима, тада ти никакво поверење не би имао у моје речи, пошто сам се дао убедити, како је већ речено. Јер као што сам лако примио твоје аргументе, исто би се тако лако могао и ка чему другоме обратити. А то да буде расправа о ономе што је постало и јесте саблазан са љубављу прихватам и примам од све душе; па ако се, када се ово збуде, буде говорило благоразумно, праведно и у складу са нашим догматима, сам ћу бити први који ће то примити и прихватити. Иначе, немој имати никакве наде да ћу без овога прихватити то што тражиш.“

16. „А то да сам попут ражња о коме сви висе, како ти велиш, ни ово немој разумети просто; они који прихватају моје речи и приклањају се то чине узимајући их као складне са Божијом истином и правим догматима. Зато и ни због чега другог ме и следе. Наиме, пре извесног времена, када се расправљало о црквеним догматима, настаде смутња; и то не само једном, већ и два и три пута.⁴¹ И када би дат црквени одговор о овоме, ни то појединима не би довољно, већ рекоше да у свему што се тиче тела прихватају, примају и поздрављају моје одлуке, поковавајући ми се као њиховом цару, али ме у ономе што им се чини штетним по њихове душе не могу следити. Зато и даље остадоше при ономе што су хтели, иако сам, као владалац, био у могућности да им силом учиним што ми је воља: да им одузmem имовину, протерам их, погубим. Но, ово није начин кога се наша Црква држи, пошто вера не може бити изнуђена. А ако се ови, упркос томе што су малобројни и што су нам земљаци, не хтедоше покорити црквеној и нашој одлуци, како ли ће тек бити са онима којих је мноштво и који се налазе у удаљеним крајевима.“

⁴¹ У питању су исихастички сабори 1341, 1347. и 1351.

νυν, ἀλλὰ καθὼς σὺ ζητεῖς κατὰ τὸ παρὸν γενέσθαι, καὶ ἐντεῦθεν ἐγένετο
 τυραννὶς καὶ διωγμὸς οὐκ ὀλίγος, ὥφελεια δὲ οὐδεμία, διὸ καὶ οὐδὲ μέχρι πολλοῦ
 170 τὸ περὶ τούτου διήρκεσεν, ἀλλ' ἐπανήλθε πάλιν εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν
 — ἵνα γοῦν μὴ πάλιν γένηται οὕτω, τοῖς ἑμοῖς πείσθητι λόγοις καὶ τῇ βουλῇ.”

14. Ταῦτα παρὰ τοῦ βασιλέως ὁ Παῦλος ἀκούσας “Καὶ τίς μοι χρεῖα
 τῆς τῶν πολλῶν συνελεύσεως” ἔφη, “σὲ μόνον ζητῶ καὶ ἐντεῦθεν τὸ πᾶν
 175 ἐκέρδανα· σουβλίω καὶ γὰρ ἔοικας ἐν ᾧ πάντες ὥσπερ κρέα ἀνήρτηνται, καὶ
 ὄθεν ἂν σὺ κινηθείης, κἀκεῖνοι σὺν σοὶ στρέφονται.”

15. Καὶ ὁ βασιλεὺς· “Οὐκ ἔστιν οὕτως, ἀρχιερεῦ, ἀλλὰ τοῦτο λέγω περὶ
 ἑμαυτοῦ ὅτι εἴπερ ἤμην τοιοῦτος ὥστε πεισθῆναι ῥαδίως τοῖς λόγοις σου,
 οὐδεμίαν πίστιν τὸ βέβαιον ἔχουσαν ἔδει ἔχειν σε λόγῳ μου, πεισθέντος οὕτως
 180 ὡς εἴρηται· ὥσπερ γὰρ εἰ εὐκόλως ἐδεχόμην αὐτούς, οὕτω πάλιν καὶ εἰς ἄλλο
 τι μετατραπῆναι ἔμελλον. Τὸ γὰρ ὡς δεῖ γενέσθαι ἐξέτασιν περὶ ὧν γίνονται
 καὶ εἰσι τὰ σκάνδαλα καὶ στέργω καὶ ἀποδέχομαι καὶ ἀπὸ ψυχῆς τοῦτο
 ὀρέγομαι· καὶ ἔαν τούτου γεγονότος φανῇ ὅτι εὐλογα καὶ δικαίου ἐχόμενα
 λέγεται τοῖς ἡμετέροις μὴ ἀντικείμενα δόγμασιν, ὃς ἔμελλε πρῶτος δέξασθαι
 καὶ στέρξειν αὐτά, αὐτὸς ἐγὼ εἶναι ἔμελλον. Ἐκτὸς δὲ τούτου, μηδεμίαν ἐλπίδα
 185 ἔχε περὶ ἑμοῦ ποιῆσαι ὅπερ ζητεῖς.

16. “Ἐπειτα δὲ εἰ ὡς σουβλίον εἰμι καὶ πάντες ἀνήρτηνται ἐν ἑμοί, ὡς
 σὺ φῆς, οὐκ ἔνι τοῦτο οὕτως ἀπλῶς, ἀλλὰ δεχόμενοι οὗτοι τοὺς λόγους μου
 καὶ κλίνοντες ἐχομένους αὐτοὺς σὺν Θεῷ ἀληθείας καὶ δογμάτων ὀρθῶν,
 190 ἀκολουθοῦσι μοι εἰς τοῦτο, ἀλλοτρώπως δὲ οὐδαμῶς. Καὶ γὰρ πρό τινος
 ἤδη καιροῦ, ζητήματος γινομένου περὶ ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων, ἐγένετο
 σκέψις, οὐχ ἅπας μόνον, ἀλλὰ καὶ δις καὶ τρίς, καὶ ἐδόθη ἀπόφασις ἐκκλησιαστι-
 κῇ περὶ τούτου, ἀλλὰ καὶ οὕτω τινὲς μὴ πεισθέντες εἶπον ὅτι εἰς μὲν τὰ σωματικά
 πάντα καὶ δεχόμεθα καὶ στέργομεν καὶ ἀσπαζόμεθα τοῖς σοῖς προσταττομένοις,
 ὑπέικοντες ὡς βασιλέως ὄντος ἡμῶν, ἐφ' οἷς δὲ δοκοῦσιν ἡμῖν εἰς βλάβην τῶν
 195 ἡμετέρων ψυχῶν, οὐ δυνάμεθά σοι ἀκολουθῆσαι. Διὰ τοῦτο καὶ ἔτι ἐμμένουσιν
 οὗτοι τῇ θελήσει αὐτῶν, καίτοιγε ἡδυναίμην πάντως ὡς αὐθέντης ποιῆσαι
 ἐξουσιαστικῶς εἰς αὐτοὺς ὅπερ ἐβουλόμην, δήμευσιν, ἐξορίαν, θάνατον· ἀλλὰ
 τοῦτο οὐκ ἔστι τῆς ἐκκλησίας τῆς ἡμετέρας, ἐπεὶ ἀναγκαστὴ ἡ πίστις οὐκ
 200 ἔστιν. Εἰ γοῦν οἱ μερικοὶ καὶ εὐαρίθμητοι οὗτοι οὐκ ἠθέλησαν καταπεισθῆναι
 τῇ τε ἐκκλησιαστικῇ καὶ ἡμετέρᾳ ἀποφάνσει, πολλῶ μᾶλλον οἱ πολλοὶ καὶ
 μακρὰν εὐρίσκόμενοι.”

17. Καὶ ὁ Παῦλος· “Οὐκ ἔστι πίστις ὀρθὴ ἄνευ τῆς τοῦ πάπα κρίσεως,
 καὶ δῆλον ἐκ τούτου ὅτι ἅφ' οὗ τῆς αὐτοῦ ἐχωρίσθητε κοινωνίας ἔκτοτε ἰσχυσαν
 οἱ ἄσεβεῖς καθ' ὑμῶν καὶ καθήρπασαν τὰς χώρας ὑμῶν.”

205 Καὶ ὁ βασιλεὺς πρὸς αὐτόν· “Περὶ μὲν τοῦ ὅτι ἅφ' οὗ τῆς τοῦ πάπα κοινωνίας
 ἀπέστημεν ἰσχυσαν οἱ ἄσεβεῖς καθ' ὑμῶν, ὡς φῆς, οὐκ ἀναγκαῖος ὁ λόγος·
 καὶ γὰρ τὴν Ἀντιόχειαν, μεγάλην οὖσαν καὶ περίφημον, καὶ ἕτερα πλεῖστα
 τῶν ἐκεῖσε μερῶν κάστρα πρὸ τοῦ σχίσματος καθήρπασαν, καὶ οὐ ταῦτά γε
 μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τῶν εἰς τὰ ὑμέτερα μέρη εὐρίσκομένων αρπάσαι ἐφθα-

17. А Павле ће: „Нема праве вере без папиног суда. Да је тако, јасно је и по томе што вас безбожници надјачаше и преотеше вам земље управо пошто сте иступили из заједнице са папом.“

А цар ће: „То да нас безбожници надјачаше зато што иступисмо из општења са папом не мора бити нужно; велики и славни град Антиохија, као и многа друга тамошња утврђења падоше пре раскола; и не само ова, већ и многа места која се налазе у вашим крајевима падоше пре; Африка велим, Картагина и друга многа места Шпаније, тако да оно што си рекао како због раскола црквеног безбожници преотеше наше земље није нужно и истинито. Ово је било због многих других наших грехова које учинисмо, а не кајемо се.“

18. „А што се тиче наше вере, велим да ево све до данас не само ми сами сведочимо како држимо непоколебљиву веру коју примили смо од Христа, апостола и њихових наследника, већ то чините и ви сами до сада, укључујући и тебе, пошто си рекао да се оно што ми говоримо не противи вашим речима. А ако ли се усудиш рећи да у ономе што ми верујемо и говоримо нема истине, правости и правде, онда наложимо ватру и дрва и уђимо у пламен.“

А кад га Павле упита када ће то са ватром бити, цар му рече: „Нећу се померити са ове столице док се ватра не разгори.“

Па пошто је за извесно време Павле био убеђен како су цареве речи олако изговорене, он даде пристанак [да се наложи ватра]; но пошто се увери да ове речи нису тако олаке и празне, одмах се одрече рекавши: „Живети сам вољан, не умрети.“ А цар одговори: „И ја то исто хоћу, али сам тврдо уверен да не само што нећу сагорети, пошто ће Бог помоћи православних догмата ради, већ и да ће вама корист бити од тога; зато се осмељујем пред ватром. А ти, ти изгледа да се бојиш смрти јер имаш какву сумњу у вези са својом вером.“

19. Пошто неко време сам заћута, пошто га цар упита: „Како ти се чини ово што је са моје стране речено?“

Павле одговори: „Истину говорим, не лажем, да је добро и истинито и право. Но, остаје само једно: да се сретнеш са папом. Па када се то збуди, многа ће добра од тога настати.“

А цар ће: „Држим за лудост да онај који хоће да пређе реку, не нашавши претходно газ, без знања и лудо у њу уђе. Овај пример наводим примењујући га на твоје речи. Јер оно што ти сад говориш и тврдиш исто је што и папа говори; па ако прихватиш моје речи и савет, расправа је завршена. Ако ли не, а ја то исто треба да чујем од папе, уколико одем к њему како ти сада кажеш, те ако бих ово

- 210 сан, τὴν τε Ἀφρικὴν λέγω, τὴν Καρχηδόνα καὶ ἕτερα πλησίον ὄντα τῆς Ἰσπανίας, διὸ καὶ οὐκ ἀναγκαῖος ὁ λόγος ὃν εἶρηκας ὥς τε διὰ τὸ σχίσμα τῆς ἐκκλησίας καθαρτῶσαι τοὺς ἀσεβεῖς τὰς χώρας ἡμῶν, ἀλλὰ διὰ τὰς πολλὰς καὶ ἑτέρας ἡμῶν ἀμαρτίας, αἷς πταίνοντες οὐ μεταμελούμεθα.
- Fol. 4 215 18. “Περὶ δὲ τῆς ἡμετέρας πίστεως λέγω τοῦτο ὅτι μέχρι σήμερον οὐ μόνον ἀφ’ ἑαυτῶν ἡμῶν ἔχομεν || βεβαίαν τὴν πίστιν ἡμῶν ἣν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ παρελάβομεν, τῶν τε ἀποστόλων καὶ τῶν αὐτῶν διαδόχων, ἀλλὰ τοῦτο καὶ παρ’ ὑμῶν αὐτῶν μαρτυρεῖται μέχρι τὰ νῦν, ἔτι δὲ καὶ παρ’ αὐτοῦ δι’ σοῦ εἰπόντος ὥς τὰ παρ’ ἡμῶν λεγόμενα τοῖς παρ’ ὑμῶν οὐκ ἀντίκεινται. Εἰ δὲ γε τολμήσαις εἰπεῖν ὅτι τὰ παρ’ ἡμῶν πιστευόμενα καὶ λεγόμενα οὐκ ἔχει 220 ἀληθείας καὶ ὀρθότητος καὶ δικαιοσύνης, ἀναφθίτω πῦρ καὶ δεῦρο εἰσελθόμεν ἐν αὐτῷ.”
- 225 Τοῦ Παύλου δὲ περὶ τοῦ πυρὸς ἐρωτήσαντος πότε τοῦτο γενήσεται, ὁ βασιλεὺς “οὐ τῇσδε τῆς καθέδρας ἀνίστωμαι” ἔφη “μέχρις ἂν τὸ πῦρ ἀναφθῇ.”
- 230 Καὶ τοίνυν μέχρι τινὸς ἔστ’ ἂν ὁ Παῦλος ἐνόμιζεν ὅτι λόγοι ἦσαν ἀπλῶς τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως λεγόμενα, ἐδίδου τινὰ συγκατάθεσιν· ἀφ’ οὗ δ’ ἐπληροφορήθη μὴ εἶναι λόγους οὕτως αὐτοὺς ἀπλοῦς καὶ ἀργούς, ἀλλὰ πράγματα βέβαια, εὐθύς ἀνεβάλλετο εἰπὼν ὅτι “ζῆν, οὐκ ἀποθανεῖν, βούλομαι.” Τοῦ δὲ βασιλέως εἰπόντος ὥς “αὐτὸ τοῦτο βούλομαι καὶ αὐτός, ἀλλ’ ἔχων βεβαίαν 235 πληροφορίαν ὥς οὐ μόνον μὴ καῖναι συνάρσει Θεοῦ ὑπὲρ τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος, ἀλλὰ καὶ ὄφελος εἰς ὑμᾶς γενέσθαι, τούτου ἕνεκεν κατατολμῶ τοῦ πυρὸς· σὺ δ’ ὥς ἔοικεν ἀμφιβολίαν ἔχων περὶ τῆς σῆς πίστεως τὸν θάνατον δειλιᾷς.”
- 240 19. Μέχρι τινὸς αὐτὸς σιωπήσας, ἠρωτήθη παρὰ τοῦ βασιλέως· “Τί σοι ἄρα δοκεῖ τὰ παρ’ ἐμοῦ λεχθέντα;”
- 245 Ὁ δὲ ἔφη· “Ἀληθεῖαν λέγω, οὐ ψεύδομαι, ὅτι καλὰ εἰσιν καὶ ἀληθῆ καὶ δίκαια· ἐν ἔτι λείπεται μόνον τὸ εἰς τὸν πάπαν παραγενέσθαι σε, καὶ τούτου γεγονότος πολλὰ γένοιτ’ ἂν ἀγαθὰ.”
- 246 Καὶ ὁ βασιλεὺς· “Μωρὸν ἡγῆμαι τὸν ποταμὸν διαβῆναι βουλόμενον μὴ τὴν ἑξοδὸν κατὰ πρῶτον σκεψάμενον, ἀλλ’ ἀγνώστως οὕτω καὶ ἀφελῶς ἐν αὐτῷ εἰσελθόντα. Λέγω δὲ τὸ τοιοῦτον παράδειγμα ἀποτείνων εἰς τὸν λόγον τὸν σόν· καὶ γὰρ ἂν νῦν σὺ φῆς καὶ διαβεβαίῳ, αὐτὰ ἐκεῖνα εἰσι καὶ παρὰ τοῦ πάπα λεγόμενα· διὸ εἰ μὲν στέρξεις τοὺς λόγους καὶ τὴν βουλὴν μου καθὼς εἴρηται, λέλυται τὸ ζητούμενον· εἰ δὲ μή, ἐπεὶ αὐτὰ ἐκεῖνα ἐμελλον ἀκοῦσαι 245 καὶ παρὰ τοῦ πάπα, εἰ πρὸς αὐτὸν ἀφικόμην ἅπερ αὐτὸς σὺ νῦν φῆς, καὶ αὐτὰ ἐκεῖνα ἐμελλον εἰπεῖν αὐτῷ καὶ ἐγώ, ἅπερ φημί καὶ πρὸς σέ, λοιπὸν ματαῖα ἂν ἦν ἡ ἐμὴ πρὸς αὐτὸν ἄφιξις.”
- 250 20. Καὶ ὁ Παῦλος· “Ὑμεῖς οἱ βασιλεῖς, ἐδραζόμενοι εἰς τὸ ὕψος τῆς βασιλείας, τὴν πρὸς τὸν πάπαν ἀποστρέφεσθε ἀφίξιν· διὸ καὶ οὐ βούλει ἀπελθεῖν πρὸς αὐτόν.”

215–216 ἦν ἀ[...]μεν L

217 τὰ: ταν L

219 ἔχει: ἔχον L

242 διαβεβαίῃ L

246 ἐμελλον L

исто што сам теби рекао и њему требао да кажем, био би ми залудан одлазак к њему.“

20. Павле ће: „Ви цареви се узносите царским достојанством, па се зато одвраћате од одласка папи; зато и ти нећеш да одеш к њему.“

А цар ће: „Стари цареви, моји претходници, по правди и разуму, како мислим и поуздано знам, нису одлазили к њему. Но, о томе нећу говорити опширније, како се не би, оставивши важно, бавили неважним. Но, зарад јединства Цркве, не само да бих са коњима и бродовима пошао, већ бих и пешке отишао к њему, па макар га нашао у најудаљенијем крају земље. Сваки који дође к њему целива му ноге, што ми је веома чудно; но ја бих зарад јединства Цркве, како је речено, не само његове ноге, већ и ноге његовог коња целивао, као и земљу по којој хода.“

21. А Павле ће: „Ако примиш моје речи и одеш папи како би испунио његову вољу, што је и праведно и добро, не само да ће папа дати војну и сваку другу силу, већ неће оклевати ни да скине свој прстен. Ако ли не, знај да се велика и моћна сила спрема на вас да вас удари, а то ће донети велике страхоте.“

22. А цар, насмешивши се, рече му: „Прстен је свеза којом се други савез успоставља па је могуће да ће папа дати и своју мандију заједно са прстеном [...] и ако би се испуниле твоје речи од тога нама никакве користи не би било. Но, ово рекох у шали. Узбиљи кажем да уколико би се оно што папа и ви говорите показало правим и истинитим догматима, ми би то сами по себи и без икакве помоћи и дара хтели примити, а ако ли не, од истинитих и правих догмата нас не би могли одвојити ни ватра, нити мач или сабља. Ево, имамо и онога који рече: *Не бојте се оних који убијају тело, а душу не могу убити* [Мт. 10, 28] *И нико не може отејати овце моје из руке Оца мојега* [Јн. 10, 29], тако да овце које се налазе у наручју Христовом нико не може отети, ако би и десет хиљада пута тела погубио.“

23. А када му онај рече: „Ја мислим да хришћани који су под безбожницима и сами нису ништа друго доли безбожници; они, наиме, трпе слушајући када год се хули на име Христово,“ цар му одговори: „Ја не само да их не држим безбожницима, већ многе међу њима налазим много бољим и побожнијим од овдашњих; они, наиме, иако су, по разлозима које Бог зна, предати у ропство и у руке безбожника тако да им је немогуће одатле избећи, држе своје благочешће и веру неокрњеним. [Са друге стране] неки одавде сами пребегоше код безбожника, или пак, пошто им одла-

Καὶ ὁ βασιλεὺς· “Οἱ πάλοι καὶ πρὸ ἐμοῦ βασιλεῖς, ὡς ἐγὼ λογίζομαι, καὶ βεβαίως τοῦτο λογίζομαι, δικαίως καὶ κατὰ λόγον οὐ κατήρχοντο πρὸς αὐτόν, καὶ ἐγὼ λέγειν ἀρτίως τὰ περὶ τούτου πλατύτερον, ἵνα μὴ τὸ ἔργον ἀφέντες, σπουδάζωμεν εἰς τὸ πάρεργον· ἐγὼ δὲ διὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας ἑνωσιν οὐ μόνον μετὰ ἀλόγων ἢ καὶ κατέργων, ἀλλὰ καὶ πεζῇ παραγενόμενην ἂν πρὸς αὐτόν, εἰ καὶ εἰς τὸ ἀκρότατον τῆς γῆς ὧν εὐρίσκετο. Καὶ πᾶς μὲν ὁστισοῦν πρὸς αὐτὸν ἀφικόμενος τὸν αὐτοῦ πόδα ἀσπάζεται, ὅπερ ἐστί μοι πολὺ διὰ θαύματος, ἀλλ’ ἐγὼ ὑπὲρ τοῦ ἐνωθῆναι τὴν ἐκκλησίαν, ὡς εἴρηται, οὐ τὸν αὐτοῦ πόδα ἡσπασάμην ἂν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τοῦ ἀλόγου αὐτοῦ· ἔτι τε καὶ τὸ χῶμα ὅπερ πατεῖ.”

21. Καὶ ὁ Παῦλος· “Εἰ μὲν τοὺς ἐμοὺς λόγους δέξῃ καὶ πρὸς τὸν πάππαν ἀπέλθῃς ὡς τὸ ἐκείνου πληρώσω θέλημα, ἐπεὶ καὶ δίκαιον καὶ καλὸν ἐστί, ὁ πάππας οὐ μόνον δύναμιν διὰ φροσάτου καὶ ἀλλοτρόπως δώσει, ἀλλὰ καὶ οὐδὲ αὐτοῦ δὴ τοῦ δακτυλίου ὅπερ φορεῖ μέλλει φύσεσθαι· εἰ δὲ μὴ γίνωσκε ὅτι μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ δύναμις ἐλεύσεσθαι μέλλει καὶ ἐπιπτεσεῖν ἐφ’ ὑμᾶς ὡς καὶ ὑποστῆναι μεγάλα δεινά.”

22. Καὶ ὁ βασιλεὺς μικρὸν ὑπομειδιάσας εἶπεν αὐτῷ· “Ὁ ἀλλ᾽ σύνδεσμος μετὰ προτέρου τινὸς συνδεῖ τὸν δακτύλιον· ἐνδέχεται γοῦν ἵνα ὁ πάππας δώσῃ τὸν μανδύαν αὐτοῦ σὺν τῷ δακτυλίῳ καὶ οὐ πλείω· κάντεϋθεν πληρωθῇ μὲν καὶ ὁ σὸς λόγος· πρὸς ἡμᾶς δὲ οὐδεμία ὠφέλεια γενήσεται ἀπὸ τούτου. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἶπον ἀστειεύοντες· σπουδάζω δὲ λέγω οὕτως ὅτι εἰ μὲν τὰ παρὰ τοῦ πάππα τε καὶ παρ’ ὑμῶν λεγόμενα || φανείν ὀρθὰ καὶ ἀληθῆ δόγματα, μόνοι ἡμεῖς ἀφ’ ἑαυτῶν μέλλομεν δέξεσθαι ταῦτα καὶ ἄνευ τῆς οἰασοῦν βοθησίας καὶ δόσεως, εἰ δὲ μή, οὐ πῦρ, οὐ ξίφος, οὐ μάχαιρα τῶν ἀληθῶν καὶ ὀρθῶν δογμάτων ἡμᾶς ἀποστῆσαι δυνήσεται. Ἔχομεν γὰρ τὸν εἰπόντα οὐ μὴ φοβεῖσθαι ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν ἀπολέσαι μὴ δυναμένων· καὶ πάλιν τὸ Οὐδεὶς δύναται ἀρπάσαι τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρός μου· ὥστε τὰ ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Χριστοῦ εὐρισκόμενα πρόβατα οὐδεὶς ἀρπάσαι δυνήσεται, κἂν μυριάκις ἀποκτείνῃ τὰ σώματα.”

23. Εἰπόντος δὲ ἐκείνου ὅτι “Ἐγὼ τοὺς εἰς τοὺς ἀσεβεῖς εὐρισκομένους χριστιανούς οὐδὲν ἕτερόν τι λογίζομαι τούτους ἢ αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ἀσεβεῖς, ἐπεὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα καθ’ ἐκάστην ἀκούοντες βλασφημούμενον ὑποφέρουσιν”, εἶπεν πρὸς αὐτόν ὅτι “Ἐγὼ οὐκ ἔχω μόνον πάντας ἐκείνους, ὡς σὺ φῆς, ἀσεβεῖς, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν κρείττους καὶ εὐσεβεστέρους πολλῶν ἡγῆμαι τῶν εἰς τὰ ἐνταῦθα μέρη εὐρισκομένων· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἐν τῇ αἵμα- λωσίᾳ παραδοθέντες καὶ εἰς τὰς τῶν ἀσεβῶν εὐρισκόμενοι χείρας κρίμασιν οἷς οἶδε Θεός, εἰ καὶ ἀδυνάτως ἐκείθεν ἔχουσιν ἐξελθεῖν, ἀλλ’ ὅμως ἀκριβέστερον κατέχουσι τὸ σέβας καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν. Τινὲς δὲ τῶν ἐνταῦθα, οἱ μὲν ἐκέῖσε αὐτομολοῦσιν, οἱ δὲ μὴ εἶοντες εὐκόλως τοῦτο ποιῆσαι προσμένουσιν ὥδε καὶ μὴ βουλόμενοι· διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι τοὺς ἐκεῖ μὲν ὄντας ὀρθοδόξους, τοῦ-

263 φωσάτου L

273 μόνοι: [...]ι L; τῆς : τὰς L

276 ἀποκτενόντων L

279 ἀποκτῆνῃ L

зак није лако остварљив, остају овде против своје воље; зато кажем да су они који су тамо православни, а за ове пак мислим да су безбожни. Крај пак једних и других зна праведни судија Бог. А да хришћани у ропству, слушајући како се име Божије хули, не трпе никакву штету, јасно је и по томе што и добропобедни и свети мученици, налазећи се међу безбожним идолопоклонцима, будући хришћани и слушајући хулу на Бога, никакве штете нису трпели зато, већ, било да пошто умреше природном смрћу и без мучеништва, одоше и принеше одговор за своја дела, било да, када дође час чекају спремно и мученичком смрћу примише вечне и непропадљиве венце.“

24. Пошто су ове речи изговорене, беседа се приведе крају. И након што мало предахну, поново, као изнова, упита цар: „Како ти се чини, архијереју; ако ли је оно што је речено неправедно, изобличи неправду, а ако ли се речи налазе истинитим и праведним, поверуј мојим речима и савету.“

А Павле ће: „Пред Христом и истином, као што и раније рекох тако и сада говорим да је оно што си рекао и свето и право и добро, те зато и ја примам и поздрављам сазивање сабора.“

25. А цар ће: „Дело и речи моје су јасне и недвосмислене тако да не потребују каквог накнадног тумачења. Ако хоћеш да буде сабор као што су били древни сабори, добро ће бити и никаква реч није потребна; ако ли долазите као [једини] учитељи истине, ми вас као учитеље не зовемо, а још мање као судије; јер како ћете истовремено бити и судије и страна у спору? А ако ли пак [долазите] пријатељски и братски, тражећи истину, мир и једномислије од све душе, без свађе и надмености, то је Богу благопријемљиво, а његовим слугама најбоље. Па ако се тако заједно саберемо и испитамо оно о чему се говори, те се сви усагласимо, слава Богу светоме; а ако ли се због разлога њему знаних, Бог који све управља и носи, удаљи и поново се међу нама и вама нађе такво несагласје и разлика, нека не настане зато међу нама непријатељство и нека не узме маха раскол гори од већ постојећег, него нека свака црква остане у чему се налази, свагда се молећи од све душе и тражећи да мироначалник Бог пошаље свој свети мир и јединство како сам зна.“

26. Пошто цар ово рече, објави и прихвати исто и Павле и паде договор да од почетка месеца јуна петог индикта 6875. па све до краја маја седмог индикта буде и успостави се речени сабор у Цариграду.

τους δὲ ἀσεβεῖς λογίζομαι· τὸ δὲ τέλος τούτων οἶδεν ὁ δικαιοκρίτης Θεός.
 "Ὅτι δὲ οἱ ἐν αἰχμαλωσίᾳ χριστιανοί, τὸ τοῦ Θεοῦ ἀκούοντες ὄνομα βλασ-
 φημούμενοι, οὐδὲν παραβλάπτονται, δῆλον ἐκ τούτου ὅτι οἱ καλλίνικοι καὶ
 295 ἄγιοι μάρτυρες, μέσον εὐρισκόμενοι τῶν ἀσεβῶν εἰδολολάτρων, χριστιανοί
 ὄντες καὶ τὴν εἰς Θεὸν βλασφημίαν ἀκούοντες, οὐ παρεβλάπτοντο διὰ τοῦτο,
 ἀλλ' οἱ μὲν ἀποθνήσκοντες φυσικῶς θανάτῳ καὶ χωρὶς μαρτυρίου ἀπήρχοντο
 λόγον τῶν οικείων ἀφίζοντες πράξεων, οἱ δὲ καιροῦ καλοῦντος ἑαυτοὺς
 παρείχον ἐθελοντάς τῳ τοῦ μαρτυρίου θανάτῳ τοὺς αἰωνίους καὶ ἀμαραν-
 300 τίνους στεφάνους κομισόμενοι".

24. Τούτων τοίνυν τῶν λόγων λαληθέντων, εἴληφε τέλος ἡ ὁμιλία. Καὶ
 πρὸς μικρὸν ἀναπνευσάντων, ἐρωτᾷ πάλιν ὡς ἐξ ἄλλης ἀρχῆς ὁ βασιλεὺς·
 "Τί σοι δοκεῖ, ἀρχιερεῦ, εἰ μὴν ἀδικὰ εἰσι τὰ λεχθέντα, ἔλεγξον τὴν ἀδικίαν,
 εἰ δ' ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης τυγχάνουσι ῥήματα, τοῖς ἐμοῖς πείσθητι λόγοις
 305 καὶ τῇ βουλῇ".

Καὶ ὁ Παῦλος· "Ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀληθείας, ὥσπερ δὴ καὶ
 πρότερον εἶπον οὕτω πάλιν λέγω καὶ νῦν, ὅτι καὶ ἅγια καὶ καλὰ καὶ ἀληθῆ
 εἰσι τὰ λεγόμενα παρὰ σοῦ· διὰ τοῦτο στέργω κἀγὼ καὶ ἀσπάζομαι τὸ
 γενέσθαι τὴν σύνοδον".

25. Καὶ ὁ βασιλεὺς· "Ἡ πράξις καὶ οἱ ἐμοὶ λόγοι ἔστωσαν δῆλοι καὶ
 φανεροὶ ὥστε μὴ δεηθῆναι αὐτοὺς ἐξηγήσεως ἄλλης ἔπειτα. Εἰ μὲν βούλει
 γενέσθαι τὰ τῆς συνόδου ὡς αἱ πάσαι οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, εὖ ἂν ἔχει καὶ
 λόγος οὐδεὶς· εἰ δὲ ἦκειν ὑμᾶς ὡς διδάξοντας τὴν ἀλήθειαν, ἡμεῖς ὡς διδασκάλους
 315 ἀπροσκαλούμεθα, εἰ δὲ ὡς κριτάς, τοῦτο χεῖρον· πῶς γάρ οἱ αὐτοὶ ἅμα καὶ
 κριταὶ καὶ ἀντιλέγοντες ἔσεσθε; Εἰ δὲ γε φιλικῶς τε καὶ ἀδελφικῶς, ὡς τὴν
 ἀλήθειαν ζητοῦντες ἀπὸ ψυχῆς καὶ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ὁμόνοιαν, ἄνευ ἐριδός
 τε καὶ ἐπάρσεως, τοῦτο τῷ μὲν Θεῷ εὐαπόδεκτον, ἡμῖν δὲ τοῖς δούλοις αὐτοῦ
 ἀρεστόν. Ἄν τοίνυν ὁμοῦ συνελθόντες ἐξετάσωμεν τὰ λεγόμενα καὶ ὁμο-
 320 φωνήσωμεν πάντες, δόξα τῷ ἁγίῳ Θεῷ· εἰ δ' οἷς οἶδε κρίμασιν αὐτὸς ὁ τὰ
 πάντα ἄγων καὶ φέρων Θεὸς παραχωρήσει καὶ ἔτι εὐρίσκεσθαι τὴν τοιαύτην
 διαφωνίαν τε καὶ διένεξιν μέσον ἡμῶν καὶ ὑμῶν, οὐ μὴ διὰ τοῦτο ἵνα μεσολα-
 βήσῃ καὶ γένηται εἰς ἡμᾶς ἔχθρα καὶ πλεον σχίσμα τοῦ εὐρισκομένου, ἀλλὰ
 325 μενεῖ ἑκατέρω ἐκκλησίᾳ εἰς ὅπερ εὐρίσκεται μένουσα, πάντων παρακαλούντων
 ἀπὸ ψυχῆς καὶ ζητούντων τὸν εἰρηνάρχην Θεὸν τὴν ἁγίαν αὐτοῦ πέμψαι
 εἰρήνην καὶ ἔνωσιν ὡς οἶδεν αὐτός".

Fol. 5 26. Ταῦτα τοῦ βασιλέως εἰπόν || τος ἀπεφῆναντο καὶ ἔστερξεν αὐτὰ καὶ ὁ
 Παῦλος καὶ ἐτάχθη ἵνα ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἰουνίου μηνὸς τῆς πέμπτης ἰνδικτιῶνος
 τοῦ ἑξαχλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ πέμπτου ἔτους μέχρις ὅλου
 330 μαΐου ἑβδόμης ἰνδικτιῶνος γένηται καὶ ἀποκατασταθῇ ἡ ῥηθεῖσα σύνοδος
 ἐν Κωνσταντινουπόλει.

3. Епилог

Каква је била „судбина“ замисли о превазилажењу раскола путем васељенског сабора?

Краткорочно, иницијатива из 1367. доживела је потпун неуспех обраћењем цара Јована V 18. октобра 1369. у Риму. У вези са овим, потребно је одговорити на питање како је до овога чина уопште дошло у тако кратком року, убрзо након што је постигнут споразум о сазивању сабора, те након што су поједине припреме већ обављене.⁴² Љубомир Максимовић, у више пута цитираној студији, износи мишљење да римска страна од почетка није озбиљно рачунала са сабором;⁴³ но, то не решава недоумицу будући да је, са друге стране, јасно да је легат Павле наступао, како и сам Кантакузин у нашем тексту примећује, са пуним ауторитетом, те да његов пристанак на сазивање сабора није могао бити олако и само у лично име изречен. Такође, оно што можда још више чуди је одсуство било какве озбиљне реакције са стране Кантакузина, или макар поменутих, бројних и у Цркви угледних, „кантакузиноваца“, против поступка Јована V и отказивања сабора. Одсуство монаха Јоасафа из Цариграда у критичном периоду ово не објашњава у потпуности. Не заборавимо да је период којим се бавимо време другог патријарховања Филотеја Кокина (1364–1376), те да „кантакузиновци“ воде Цркву у Ромејском царству. Поред тога, Јован V је до краја остао веран свом обраћењу, а Кантакузин, како је већ речено, није променио свој однос према њему. Са друге стране, није јасно ни како је римска страна могла бити задовољна царевим обраћењем када је и пре њега, нарочито ако се узме у обзир да су Западни били добро упознати са ситуацијом на Истоку, поуздано знала да ће стварни црквени ефекти изостати, на шта их, на крају, и сам Кантакузин упозорава у нашем тексту? Да ли је сувише смело претпоставити да су на царско римско обраћење Западни гледали као на ствар „за унутрашњу употребу“, а све у циљу обнављања римског идентитета папства и еманципације од Авињонског ропства, а да су, са друге стране, Источни ћутали јер

⁴² Патријарх Филотеј је послао писма поглаварима источних цркава, крајем 1367. упућено је посланство Урбану V, а врхунац припрема представља познати „исихастички“ Сабор одржан априла 1368. О томе в. Љ. Максимовић, *Полиштика улоја*, 174–175.

⁴³ *Нав. дело*, 171–174. „У ствари, била је то велика игра заваривања, игра у којој се другој страни препуштала привидна иницијатива, све док не наступи повољан тренутак за противудар...“, *нав. дело* 171.

су очекивали да ће овај поступак можда ипак донети некакву корист, без довођења у питање вере, будући да је царев чин, колико је то уопште могуће, схваћен као личан?⁴⁴ Не заборавимо да време којим се бавимо непосредно претходи најдубљој средњовековној кризи Западне цркве, Великом расколу који је потрајао читаве четири деценије (1378–1417).

Дугорочно пак, поменута замисао је са сазивањем сабора у Ферари-Фиренци коначно превагнула, али су је политички контекст и њиме условљена реализација одвели у правцу дијаметрално супротном од очекиваног. Наиме, последице Флорентинске уније по односе Источне и Западне цркве су неупоредиво лошије од оних које је имао поступак цара Јована V.

Но, како је, укратко речено, изгледала даља историја преговора о сазивању сабора сједињења?

До доласка на престо цара Јована VIII долази до релативног застоја у преговорима о сједињењу цркава. Ипак, овај застој није био потпун: цар Манојло II,⁴⁵ други син Јована V, сасвим сигурно један од најученијих ромејских царева, цар који је иначе водио веома интензивне преговоре са западним владарима, у два наврата је водио преговоре о сједињењу цркава, на почетку и на крају своје владавине. У време када је као деспот боравио у Солуну, а док је град био у веома тешком опсадном стању, будући цар у зиму 1385. шаље посланике папи Урбану VI. Папа је наредне године упутио свога изасланика на Исток који је најпре приспео у Цариград где је наишао на веома хладан пријем, да би се тек касније обрео у Солуну код Манојла. Међутим, извори везани за ове преговоре су веома оскудни. Један број истраживача верује да је тада чак дошло до склапања уније локалне солунске Цркве са Римом.⁴⁶ Како год, ови преговори нису олакшали изузетно тежак положај Солуна. Други, много озбиљнији преговори, вођени су пред крај Манојлове владавине и везани су за Сабор у Констанци (1414–1418). Најпре, цар је добио позив да пошаље делегате на овај сабор. Тако су у поновном покретању питања сједињења цркава на овом сабору значајну уло-

⁴⁴ У том смислу, в. н. 3 нашег текста.

⁴⁵ У вези са преговорима у време Манојла II в. John W. Barker, *Manuel II Paleologus (1391–1425): A Study in Late Byzantine Statemanship*, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1969, 55–56; 323–331. О улози Јосифа Вријенија: Никола Јоанидис, *Бої, човек, сїасење: живоїш, дела и учење Јосифа Вријенија*, Светигора, Цетиње 1997, 73–77; детаљнија обрада Вријенијевих ставова по овом питању доступна је у: Patasci, G., „Joseph Bryennios et les discussions sur un Concile d' union (1414–1431)“, *Κληρονομία* 5, 1, *Θεσσαλονίκη* 1973, 73–96.

⁴⁶ J. W. Barker, *Manuel II Paleologus*, 55–56, n. 152.

гу имали византијски доминиканци Андреј и Теодор Хрисоверг. Међутим, нарочити значај има посланство из 1416. које је предводио Никола Евдемонојоанис. Никола је искористио прилику да новом папи Мартину V (1417–1431) одмах након његовог избора пренесе источне погледе у вези са сједињењем.⁴⁷ Папа је одговорио моменталним постављењем легата за Исток (јануар 1418), кардинала Ђованија Доминика, који се међутим упокојио пре него што је могао уопште да оствари своју мисију (јуна 1419). У међувремену, Евдемонојоанис се вратио у Цариград и пренео папска писма на која су цар и патријарх одмах одговорили вративши папи једнога члана делегације, Јована Владиндера. Папа је пристао на предлог да се сазове сабор и назначио новог легата, кардинала Пјера Фонсеку, који, међутим, није могао да оствари своју мисију с обзиром на нове турске нападе. Коначно, у Цариград је септембра 1422. дошла делегација коју су чинили петорица францисканаца, на челу са Антониом де Масом, апостолским нунцијем, и хуманисти Ђовани Ауриспа и Франческо Филелфо. Изасланике је најпре примио цар Манојло, али је због тешке болести која га је убрзо снашла, преговоре са његове стране морао да настави његов син, Јован VIII. Са друге стране, на челу византијских теолога преговораца био је учени монах Јосиф Вријеније (с. 1350–с. 1431). Овај теолог је већ током 1420. у 21 омилији изложио православно учење о Светој Тројци у контексту тријадолошких спорова са Латинима (*Filioque* пре свега), а на позив Сталног синода је одржао *Савешничко слово о сједињењу цркава* у којем излаже веома занимљив предлог достизања овог циља. Наиме, Вријеније предлаже да се са православне стране одреди један *мјестобљусџиџиџељ* (τοποτηρητής, *locum tenens*), заједно са још по једним епископом, достојанствеником, преводиоцем и секретаром који би, састајући се једном или два пута недељно са кардиналом, представником Римске цркве, преговарао о свим важним предсаборским питањима. Такође, Вријеније је предвидео да се о важним догматским питањима води и писмена расправа и настојао је да читава ствар остане ван директног домашаја политике. Делегација из 1422. донела је латинске захтеве формулисане у 9 тачака и позвала се на обећање које су посланици цара Манојла, Никола Евдемонојоанис и Теодор Хрисоверг, дали папи Мартину 1417. На захтеве је званично одговорио патријарх Јосиф II изнев-

⁴⁷ Посланици су наводно обећали да ће се Источна црква присајединити Римској када се ова сама уједини, од чега се касније оградао патријарх, v. Н. Јоанидис, *Бој, човек, сјасење*, 76; J. W. Barker, *Manuel II Paleologus*, 324, n. 46.

ши став да је једини пут за остварење јединства црква сазивање сабора на којем би се слободно расправљало о спорним питањима. Такође, латински изасланици су имали прилику да узму учешћа и у јавним догматским расправама са православним богословима предвођеним Јосифом Вријенијем који је поново изнео класичне ставове везане за догматске разлике Источне и Западне цркве. Све ово било је основа за састављање званичног одговора који су цар и патријарх предали латинским изасланицима 14. новембра 1422, а о чему је Антонио де Маса обавестио папу на Сабору у Сијени. Наредних година, након што је престо преузео цар Јован VIII, иначе много склонији компромисима од свога оца, уследио је поновни папски пристанак на сазивање сабора упућен посланицима које му је цар упутио 1426. Међутим, папа је захтевао да се сабор одржи у Италији, уз обећање да ће папа покрити трошкове учешћа источне делегације. Овом предлогу се успротивио и даље водећи православни теолог Јосиф Вријеније, али је превагу, на саветовању одржаном у Палатијани 1431, однела супротна струја коју је подржавао сам цар. Следећи корак био је сазивање сабора у Ферари–Фиренци (1438–1439) који ће на односе источног и западног „плућног крила“ хришћанства оставити више него болне последице.

Након овог кратког разматрања више него комплексног проблема, остаје питање које се може формулисати на следећи начин: Који је то фактор био одлучујући да једна суштински добра замисао превазилажења раскола, идеја какву су заступали византијски мислиоци попут Јована Кантакузина, добије тако неславан и бескористан епилог у виду Флорентинске уније? Ма колико православни аутори покушавали да одговорност за читаву ствар свале на заиста више него спорно поступање њихових западних саговорника, изгледа да одговорност за недостижање високог циља који су поставили Јован Кантакузин и његови истомишљеници лежи ипак на њима самима. Наиме, познато је⁴⁸ да је оно што је учинило византијску делегаци-

⁴⁸ Постоји много студија о Сабору у Ферари – Фиренци. Овом приликом упућујемо само на главни извор, спис великог еклисијарха Силвестера Сиропула, изд. *Les mémoires du grand ecclésiarche de l'église de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le concile de Florence (1438–39)*, ed. & trans. V. Laurent, Concilium Florentium: Documenta et Scriptores, Series B, 9, (Rome: 1971); сажетак и обрада овог документа на српском: Покушај уније у Ферари и Флоренцији према подацима Силвестра Сиропулоса у протојереј-ставрофор Радомир В. Поповић, *Хришћанство у историји (Зборник студија из црквене историје)*, Академија СПЦ за уметности и конзервацију, Београд 2007, 235–256.

ју на овом сабору тако подложном притисцима била унутрашња неслога. Но, ова неслога је проистицала из просте чињенице да ма колико било пожељно и могуће, или пре: *нужно*, одвојити црквене ствари од интереса државне политике, у пракси је то, с обзиром на традицију ромејског политичког мишљења која је трајала више од миленијума, било готово немогуће без свесне намере и одлучности истинског носиоца византијског погледа на свет: цара. А Јован VIII у том погледу ни налик није био Јовану VI.

Библиографија

Изворни текстови

Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum libri IV, graece et latine, cura: Ludovici Shopeni, volume III, Bonnae MDCCCXXXII.

Meyendorff, J. (1960), „Projets de Concile Oecuménique en 1367: Un dialogue inédit entre Jean Cantacuzène et le légat Paul“, *Dumbarton Oaks Papers*, Number Fourteen, 169–177.

Литература

Barker, J. W. (1969), *Manuel II Paleologus (1391–1425): A Study in Late Byzantine Statemanship*, New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.

Bréhier, L. (1992), *Le monde byzantine: Vie et mort de Byzance*, Paris: Éditions Albin Michel.

Congar, Y. (2002 [1983]), „Le Pape, patriarche d’Occident: Approche d’une réalité trop négligée“, у Cardinal Yves Congar, *Église et Papauté*, Paris: Les Éditions du Cerf, 11–30, први пут објављено у *Istina*, t. 28, 1983, 374–390. Све студије у овом зборнику су релевантне за тему првенства римског епископа.

Dvornik, F. (1964), *Byzance et la primauté Romaine*, Paris: Les Éditions du Cerf.

Јанковић, Ж. „Српска црква није била анатемисана“, у *Православље* бр. 926 (ел. адреса: <http://www.pravoslavije.org.rs/broj/926/tekst/srpska-crkva-nije-bila-anatemisana/>), посећено 13. 2. 2013.

Јевтић, А. (2005), *Свештени канони Цркве*, Београд.

Јоанидис, Н. (1997), *Бој, човек, сјасење: живош, дела и учење Јосифа Вријенија*, Цетиње: Светигора.

Максимовић, Љ. (1966), „Политичка улога Јована Кантакузина после абдикације“, *Зборник радова Византолошкој институцији IX*, Београд, 170.

Острогорски, Г. (1965), *Серска област после Душанове смрти* Београд: Научно дело; и у *Византија и Словени*, Сабрана дела Георгија Острогорског, Београд: Просвета, 1970, 423–631, о црквеном измирењу на стр. 590–603).

Острогорски, Г. (1996), *Историја Византије*, Београд: Просвета.

Поповић, Р. (2007), „Покушај уније у Ферари и Флорентији према подацима Силвестра Сиропулоса“, у протојереј-ставрофор Радомир В. Поповић, *Хришћанство у историји (Зборник студија из црквене историје)*, Београд: Академија СПЦ за уметности и конзервацију, 235–256.

Радић, Р. (1993), *Време Јована V Палеолога (1332–1391)*, Београд: Византолошки институт САНУ: Посебна издања: Књига 19.

Радовић, А. (2006), *Тајна Свете Тројице по светом Григорију Палами: докторска дисертација поднетa Теолошком факултету Атинској универзитету [1973]*, Манастир Острог, (објављена најпре на грчком у серији *Ανάλεκτα Βλατάδων* Патријаршијског института за студије отаца у Солуну 1973. и 1991).

Речници

ODB: *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander Kazhdan, Oxford University Press, 1991.

CE: *The Catholic Encyclopedia*, <http://www.newadvent.org/cathen/>.

Примљено: 5. 4. 2013.

Одобрено: 12. 4. 2013.

NEGOTIATIONS ON CONVENING OF THE ECUMENICAL COUNCIL IN 1367

Vukašin Milićević

Faculty of Orthodox Theology
University of Belgrade

Summary: On June 5 1367, a conference about the union of the Eastern and Western Churches was held in Constantinople. The Orthodox Church was represented by the monk Joasaph, former emperor John VI Cantacuzenus, and the Roman Catholic by Paul, titular Latin patriarch of Constantinople. The Source text about this conference, based on manuscripts from the XV and XVI-II centuries, was published by John Meyendorff in 1960 (Jean Meyendorff, „Projets de Concile Oecuménique en 1367: Un dialogue inédit entre Jean Cantacuzène et le légat Paul“, *Dumbarton Oaks Papers*, Number Fourteen, Washington, District of Columbia, 1960, 147–177). In the present paper I offer the Serbian translation of this source text, together with some basic historical information about the religious and political context and the personalities involved, as well as some theological and historical remarks about the conclusion adopted at the conference, namely that the schism can be overcome only by a Church council, and its destiny up to the Council of Ferrara–Florence (1438–1439).

Key words: council, Papacy, unity of the Church, monk Joasaph – John VI Cantacuzenus, legate Paul, John V Palaiologos.